

Kaszinó és választójog.

Ázsia és Afrika félvad törzseitől európai kereskedők értéktelen csecsebecsékért, haszontalanságokért elszedik, elcserélik azokat a dolgokat, melyeket aztán drága pénzen adnak el más országokban. A magyar politikának nomád jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy félvad pártjaink értéktelen csecsebecsékért, jelvényekért, zsinórokért adogatják el a népet, a népnek jogait, szabadságait a Nemzeti Kaszinó grófjainak. A népjogok e vámszedői, nagykereskedői ez olcsón nyert portékát az osztrák piacon értékesítik – és ennek fejében megszerzik itthon a teljes uralmat, a hatalmat a nép fölött.

Most a legutolsó napok eseményei mutatták meg világosan azt, hogy a nagybirtokos grófok az összes pártok feje fölött megtalálják egymás jobb kezét, hogy semmiféle pártprogram, párt vagy elvhűség nem feszélyezi őket abban, hogy a maguk politikája, a maguk hatalmának perpetuálása érdekében össze ne fogjanak s meg ne bocsássák egymásnak azt a sok intrikát, árulást, gáncsvetést, amelylyel egymásnak kölcsönösen adósai. Tisza István gróf nem gyűlöli már a sokszínű Apponyi Albert grófot. Andrássy Gyula mindig békülni hajlandó, mikor a nép jogait kell elárulni. Khuen gróf szivesebben kormányoz „a vele egy felfogásúakkal.” A Károlyi grófok pedig nem volnának hüek öseikhez, ha a szatmári béke gyümölcseit veszni engednék. A Zichy grófok nem elég aulikusok ahoz, hogy cserben hagyják társaikat, mikor a saját bőrükről is szó van. A grófok parlamenti összeesküvése arra irányul, hogy a választójogot követelő Justhékát s azok obstrukcióját összetörje. 67-és és 48-as elemek összeölelkeznek, elfeledik a közjogi ellentétet, a kormány a közjogi ellenzék összes békepontjait akceptálja, a közjogi ellenzék boldogan a kormány keblére borul és leszerel abban a reményben, hogy a kormány olyan választójogi reformot csinál, mely a parlament összes „rokongondokodású” elemeit kielégíti. A kormány csakugyan ilyen választójogot ígér, de a részletekre nem mer nyilatkozni. Közben a nagy ölelkezés végzetesnek bizonyul. Kisül, hogy a kormánynak nem volt felhatalmazása nagy nemzeti ígéretre, hogy a leszerelő ellenzék szerette volna akár becsapatni is magát, mert semmi kedve sincs a radikális választójogért folyó küzdelmet a maga „nemzeti” ellentállásával is erősíteni. A nemzeti pántlikát Kossuth-Apponyi nem szereti annyira, mint fél a nép igazi akarata megnyilvánulásá-

tól. A Kossuth-párt elsietett leszerelése a kormányt komikus helyzetbe sodorta. Olyan ügyekért kell most már helyt állania, esetleg megbuknia, melyeket sem ő, sem a leszerelő ellenzék nem vett komolyan. A tréfás ügyből komoly ügy fejlődött. Bécsben még tréfából sem adnak „nemzeti” vívmányokat. A királyi hatalom nem tréfa, de a grófi uralom, az tréfa, mert csak addig tart, míg odafenn meg nem unják. S a jelek arra vallanak, hogy Bécsben alaposan unják már a kis cselvetéseket, a nagy hazugságokat, a Don Quixote-grófokat s a gyors és gyáva leszereléseket.

A grófok uralma azon a látszaton nyugodott, hogy velük van a nép. Minden törekvésük az volt, hogy ezt Bécsbel elhittessék. Azonban egy szép napon a magyar politika horizontján mint gyenge szellő, csendes fuvalom, majd mint hűvös, csapkodó szél s végül mint süvítő, rohanó orkán megjelent az általános, egyenlő, titkos választójog problémája. Ha a nép veletek van, ha ti csakugyan a népet képviselitek, lehetetlen, hogy elzárkózzatok a nép millióinak követelése elől – mondották nekik odafenn. A grófok fázékonyan húzódtak vissza. A nép velük van így is. Minek még több jogot adni a népnek? A 67-és alkotmányt veszélyezteti a választójog. Úgy látszik, Bécsben kevésbé féltették a 67-és alkotmányt, mint a kuruckodó, megijedt grófok. A választójog miatt megbuktatott darabontok örökségét a koalícióban egyesült pártok vették át. Andrássy Gyulára várt a dicstelen szerep, hogy mint belügyminiszter annak a választójognak megcsinálására vállalkozzék, melytől „nemzete, hazája jövőjét” féltette. A gentleman gróf mostanában nyílt parlamenti ülésen vallotta be, hogy e szerepre azért vállalkozott akkor lelkiismerete nyomása alatt, hogy útjába álljon a kormányprogram megvalósításának. A lelkiismereti konfliktus eredménye lett a plurális választójog tervezete. Majd jött a Khuen-kormány szintén a népjogok Ígéretével s Tisza István grófnak és seregének, e lármás, verekedő, erőszakos vármegyei dzsentritársaságnak, az úgynevezett nemzeti intelligenciának támogatásával. A lelkiismereti konfliktus itt párthatalmi konfliktussá alakult át. Szánalmas volt nézni azt a kínos, keserves vergődést, bujkálást és bukdácsolást, mely a választójog kérdésében a nagy reform megvalósítására „vállalkozó” Khuen-kormány minden lépését jellemezte. Hogy a grófok politikája mennyire nem a dolgozó „nemzet” politikája, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Khuen gróf kormánya két esztendő alatt nem tudott eljutni nemcsak egy javaslatig a választójog kérdésében, hanem még az általános alapelvek tekintetében sem mert szint vallani. Ha tehát ez a kormány és ez a párt felfelé lejárta magát a nemzeti jelszavakkal üzőtt szédelgő és Kossuthékra sandító politikája miatt, úgy lefelé a dolgozó néptömegek felé teljesen eljátszotta kis játékait, azáltal, hogy a népnek tett Ígéreteit a demokratikus választójog megvalósítása tekintetében nem vette komolyan s bujkáló, félénk, ügyetlen nyilatkozatoknál többet nem hozott.

Minden elfogulatlan szemlélő előtt világosan áll, hogy azok, kik a véderőreform érdekében leszerelésre, erőszakra készek, ugyan-

azok a választójog meghamisítása, elodázása céljából is mindenre kaphatók. A dinasztia iránti hűség a grófi összeesküvők között összeforrott a nép gyűlöletével. Kérdés azonban, hogy a dinasztianak az-e az érdeke, hogy néhány száz grófi és nagybirtokos-család gyáva s árulásra mindig kész hűségét a népmilliók ragaszkodásának s hűsége elvesztésének drága ára fizesse meg.

A katolikus autonómia.

II.

Az autonómia megvalósításának dogmai akadályai. – Mit kíván a katolikus érdekeltség?

Valamely közösség autonómiája alatt általában azt értjük, hogy a közösségnek bizonyos korlátok között joga van a saját ügyeit önállóan intézni, szabályokat alkotni, melyek szerint működik, joga van a saját ügyeiben határozni, szerveit, melyekkel szabályait végrehajtja, önállóan megalkotni, szükségleteit megállapítani és azok fedezéséről gondoskodni. Ilyen a protestáns egyházak autonómiája. A protestáns egyházak tagjainak összessége az állam törvényeinek korlátján belül önállóan állapítja meg saját törvényeit, önállóan intézkedik saját ügyeiben, törvényeit különböző fokozatokon választott tisztviselői által végrehajtatja, a szükségleteket megállapítja és azok fedezéséről gondoskodik. Szóval a protestánsoknál az autonómia azt jelenti, hogy az egyház tagjainak összessége, más szóval: az összes magyar protestánsok állapítják meg egyházaik alkotmányát. Az egyházi törvényhozó és végrehajtó hatalom a protestánsok összességénél van.

Kérdezzük már most, hogy vajjon a nálunk tervezett katolikus egyházi autonómia is ilyen autonómia lenne? Azok után, hogy a katolikus érdekeltség az autonómiára való jogát a törvényesen bevett felekezetekre nézve megállapított *tökéletes egyenlőség és viszonyosság* elvére alapítja és a „quod uni justum, alteri aequum” jelszót fennen hangoztatja, azt kellene hinnünk, hogy igenis épp olyan autonómiát akar, amilyen a protestánsoké. Sőt ha elolvassuk a pápa *lázító* szavait: „Neque enim verisimile est passuros, ut quod dissentientibus a catholico nomine communitatibus concessum est, id ecclesiae catholicae denegetur” (nem fogják túrni, hogy a katolikusoktól az állam megtagadja azt, amit a nemkatolikusoknak megadott), lehetetlen másra következtetnünk, mint arra, hogy a katolikus érdekeltség valóban komoly autonómiát akar. Logikusan gondolkodva tehát azt kellene hinnünk, hogy a magyarországi katolikusok a protestánsok autonómiájával *tökéletesen megegyező* autonómiát akarnak, vagyis azt akarják, hogy a magyar katolikusok összességénél legyen az egyházi törvényhozó és végrehajtó hatalom éppen úgy, mint a protestánsoknál.

De ha valaki ezt hiszi, nagyon téved! Meg kell tanulnunk már valahára, hogy akkor, amidőn katolikus szándékokkal, tervekkel, akarásokkal és cselekedetekkel állunk szemközt, el kell tipornunk a logika ágaskodó szabályait. Nem szabad az előzményekből arra következtetni, amire a logika szabályai szerint következtetni kellene. Álljanak bennünk tótágast a gondolkodás törvényei. Állapítsunk meg összefüggéseket ott, ahol szerintük összefüggések nincsenek és megfordítva. Tulajdonítsunk az ő szavaiknak és fogalmaiknak más értelmet, mint amilyen azoknak a rendes és általános értelmük, csak akkor fogunk kellőképpen tájékozódhatni azokban a kérdésekben, melyeket a katolikus egyház időnként felvet. A szavakkal űzött játéknak mindenha nagy szerepe volt az egyházpolitikai kérdésekben és kizárólag ez a módszer vezet bennünket arra, hogy az egyházpolitikai „szabadságmozgalmak” cégére alatt űzött jogtalan és államellenes törekvéseket leleplezzük.

A katolikus érdekeltség *egyházi* autonómiát kíván. Módszerünk szerint már most azt kell állítanunk, hogy a katolikus érdekeltség *nem egyházi autonómiát* kíván. Nem kíván olyan autonómiát, mint amilyen a protestáns autonómia, nem kíván olyan autonómiát, melynél fogva az egyházi törvényhozó és végrehajtó hatalom a magyarországi katolikusok összességénél volna. Pedig az autonómiának *ilyennek kell lenni*, mert ha másféle, akkor az minden lehet, csak nem autonómia.

Lássuk, igazunk van-e?

A katolikus hitelűek szerint a katolikus egyház alkotmányát sem módosítani, sem megváltoztatni nem lehet. A katolikus egyház alkotmánya változhatatlan, mert isten örökre alapította és mivel a katolikus egyház isten műve, azért az nem is módosulhat aszerint, amint azt „egyik-másik államférfi, vagy katolikus rítus szerint keresztelt egyén óhajtja, vagy akarja”. Olyannak kell maradnia a katolikus egyháznak, aminőnek isten alkotta. Már pedig Jézus Krisztus az egyházban két rendet alkotott: a papit és a világit. Bár a világiak (laikusok) nélkül egyház el nem képzelhető, bár a papi rend a világiakért van s nekik szolgálni, bennük az egyház célját, rendeltetését megvalósítani köteles: Jézus Krisztus a kormányhatalmat egész teljességében mégis a püspökre bízta és nem a világiakra. Erről az egyházi kormányhatalomról a püspökök le nem mondhatnak, azt senkivel meg nem oszthatják, mert annak nem korlátlan urai, hanem csak letéteményesei és Krisztusnak felelős sáfárjai. *Ez a katolikus egyház alkotmányának sarktétele.*

Ennélfogva az autonómia az egyházban semmiféle egy házkormányzati jogot vagy hatalmat nem igényelhet és a legcsekélyebb befolyást sem követelheti a vallás tanítására, a szentségek és szentelmények kiszolgáltatására, az isteni tiszteletre, a papi és szerzetesi nevelésre.

Minden néven nevezendő egyházi hatalom a klérusnál van. Törvényhozási, intézkedési, kormányzási, határozási, végrehajtói, felügyeleti, fegyelmi hatalma csakis a klérusnak van. Ezt röviden úgy szokták kifejezni, hogy a klérus az *ecclesia docens, sanctificans és regens*. Mint az összes egyházi hatalommal felruházott testület-

hez, a klérushoz tartozik az egyházi hivatalok betöltésének és az egyházi vagyon kezelésének a joga is.

Mindezekre azt mondhatná valaki, hogyha ez mind igaz, akkor a katolikus egyház teljesen autonóm testület. Vagyis *a római katolikus egyháznak már van autonómiája!* Mit akarnak tehát a magyar katolikusok? Talán ők maguk akarnak egy független egyházat alkotni? Talán el akarnak szakadni Rómától és egy magyar nemzeti egyház alapját akarják megvetni? Talán ennek a megalkotandó nemzeti egyháznak a számára követelik az autonómiát?

A józanul gondolkodóban okvetlenül ezek a kérdések vetődnek fel. Okvetlenül azt kell hinni, hogy a magyar katolikusok Rómától el akarnak szakadni és egy autonóm nemzeti egyházat akarnak szervezni, mert ha nem így volna, akkor a magyar katolikusok nem követelnének autonómiát egy olyan egyház számára, amelynek már teljes autonómiája van.

De a józanul gondolkodók csalódnak, ha ilyesmire gondolnak, mint ahogy Deák Ferenc is csalódott, aki szintén ezt hitte.

A magyar katolikusok nem akarnak elszakadni Rómától és nem akarnak magyar nemzeti egyházat alakítani. Nem követelnek, de még csak nem is kérnek ők semmiféle jogot a római katolikus egyháztól, amelynek hitelveit, mint a drága kincset, féltve őrzik, de annál jobban támadnak a magyar államra, amelyet fontos jogaitól és vagyonától akarnak megfosztani a *nem létező magyarországi katolikus egyház* nevében és javára.

Mert szögezzük csak le, hogyan is állunk a „magyarországi katolikus egyházzal”? a következőkben több szempontból igen fontos lesz ennek szemelőtt tartása. A római katolikus egyház fogalmához annyira hozzátartozik a minden országhatártól, fajtól, nemzetiségtől eltekintő egyetemesség, hogy mihelyest valahol országos vagy nemzeti jelleget vesz fel, megszűnik katolikus egyház lenni. Ez a fogalom tehát: *magyarországi katolikus egyház, a római katolikus egyházjog szerint nem létezik.* Éhez hozzátehetjük még, hogy a *magyarországi katolikus egyházat*, mint jogi személyt, sem közjogunk, sem magánjogunk nem ismeri.

Eddigi fejtegetéseink eredménye tehát röviden ez: A római katolikus egyháznak nem lehet megadni az autonómiát, mert már van autonómiája; a magyarországi katolikus egyháznak pedig azért nem lehet megadni az autonómiát, mert ilyen jogalany sem az egyházjog szerint, sem a magyar jog szerint nem létezik és annak megalkotása a római katolikus egyházjog szerint lehetetlen, a magyar joggal pedig, amely a nemzeti egyház megalkotását lehetővé teszi, a katolikus érdekeltség élni nem kivan.

Ezzel minden kétséget kizárólag bebizonyítottuk, hogy a magyar katolikus érdekeltség nem kivan és nem akar, nem kívánhat és nem akarhat katolikus egyházi autonómiát. Csupán annak tisztázása van most hátra, hogy mit is akar tulajdonképpen a katolikus érdekeltség akkor, amidőn „katolikus egyházi autonómiát” kivan. Erre a kérdésre megtaláljuk a feleletet „*A magyarországi latin*

és görög szertartású katolikus egyház önkormányzatának szervezeté” -ben, melyet az autonómiát szervező katolikus kongresszus 1871 március 29-én harmadszori olvasás után elfogadott. Ennek az „autonómiai” szervezetnek 2. §-a így szól: „Ezen önkormányzat hatásköre a személyi kinevezési ügyekben, a köznevelés terén, a katolikus egyházi és iskolai javak és alapítványok tekintetében és általában a *magyarországi katolikus egyház* világi vonatkozású összes ügyeiben kiterjed mindazokra, mik a szoros értelemben vett hittani, egyházkormányzási, liturgiái és egy fegyelmi dolgok körén kívül, az egyházi és világi híveket közösen érdeklik.” Ez volna tehát mindaz, amit a katolikus érdekeltség a „katolikus egyházi autonómia” hangzatos nevén megvalósítani óhajt. De, hogy e szakasz teljes értelmét felfedjük, idéznünk kell még az „autonómiai” szervezetnek 14., 15. és 4. §§-ait is.

A 14. § szerint: „Mindazon *kinevezéseknél és magasabb egyházi javadalmak adományozásánál*) melyekre nézve a kinevezés jogát az apostoli király ekkorig az állami kormányzat útján gyakorolta, az előterjesztést ezentúl az országos katolikus gyűlés a szabály -szerűleg alakított igazgató-tanács által eszközli.” A 15. § pedig ekként rendelkezik: „A hazai katolikus egyház által fentartott különböző fokozatú s szakbeli alsóbb és felsőbb *iskolákra és világi növeldékre nézve a tanrendszert* – az állami törvények rendeleteinek figyelembe tartása mellett – *megállapítja. Ez iránybani rendelkezései a vallásoktatásra és a szoros értelemben vett papi s zárdái egyházi nevelésre azonban ki nem terjednek.* A tanárok és tanítók állását úgy képesítésük feltételeire nézve, valamint az anyagi ellátás tekintetében szabályozza.” A 4. § a legnagyobb horderejű, mert ebben történik rendelkezés az egyházi vagyon tekintetében.

A katolikus egyházi „autonómia” hatásköre tehát kiterjedne: a) személyi kinevezési, b) iskolai és c) vagyoni ügyekre. Itt előrebocsátjuk, hogy az „autonómia” hatáskörének a vagyoni ügyekre vonatkozó részével óriási fontossága miatt a következő külön cikkben fogunk foglalkozni és ezért nem idéztük jelen cikkünkben az idevágó 4. §-t sem. Most csak a személyi kinevezési és az iskolai „autonómiát” fogjuk megvilágítani és ennek kapcsán ki fogjuk mutatni, hogy *a katolikus érdekeltség idevonatkozó követeléseai állami jogokba ütköznek és államellenes tendenciájúak.*

Elegendő egy pillantást vetnünk az idézett szakaszokra és azonnal meggyőződünk arról, hogy ez az „autonómia” távortartja magát minden olyan ügytől, melynek a katolicizmus lényegéhez köze van. Nevezetesen: sem az egyházi hitelvek megállapítására vonatkozó jogot, sem az egyházkormányzási jogot nem kívánja hatáskörébe vonni. A római katolikus egyházi hatalomnak egy parányi részét sem vindikálja magának. A hittani, liturgiái és egyházfegyelmi dolgokba, a vallás oktatásába, a szoros értelemben vett papi és zárdái egyházi nevelésbe nem kíván befolyjni. Pedig ezek az ügyek alkotják a katolicizmus egész lényegét. De a „*katolikus egyházi autonómia*” nem akarja, semmi szín alatt sem akarja hatáskörét ezekre az ügyekre kiterjeszteni. Vagyis a „*katolikus egyházi autó-*

nómiának” a katolicizmushoz és az autonómiához semmi köze sincs. De ha a „katolikus egyházi autonómia” egyetlenegy jogot sem kíván elvenni a római katolikus egyháztól, annál lázasabban követeli a magyar államtól, hogy fontos jogait ruházza át reá és ráadásul adjon neki egy „kis” vagyoni ajándékot.

A király az érsekeket, a püspököket, a prépostokat, az apátokat és a kanonokokat a felelős miniszter ellenjegyzése mellett nevezi ki. És minthogy a miniszter az országgyűlésnek felelősséggel tartozik, oly egyházi személy kinevezését, aki ellen állami szempontból aggályai vannak, nem fogja ellenjegyezni és a miniszteri ellenjegyzés nélkül a királyi kinevezésnek érvénye nincsen. Az „autonómiai” szervezet 14. §-a szerint azonban a király ezen jogát a felelős minisztérium helyett az igazgató-tanács útján gyakorolná és pedig az „autonómiai” szervezet 35. §-a szerint oly módon, hogy az igazgató-tanács által hozzá felterjesztett három egyén közül a megürült helyre egyet kinevez. Ezzel rést ütnének a miniszteri felelősségről szóló törvényen, mely szerint a királyi kinevezés csak úgy érvényes, ha azt a Budapesten székelő miniszterek egyike aláírja, de lényegesen csorbítanak az országgyűlés hatáskörét is, mert az országgyűlés ezekben az ügyekben a miniszterek felelősségre vonásának a jogát nem gyakorolhatná. Még tovább megyünk és azt állítjuk, hogy az idézett 14. §. a király kinevezési jogát is teljesen illuzóriussá tenné, mert amíg a király ezt a jogát a miniszter útján gyakorolja, tehát olyan közeg útján, akit tetszése szerint elmozdíthat, addig az igazgató-tanácsot sem el nem mozdíthatja, sem annak megválasztásába be nem folyhat és így kénytelen lenne egy tőle minden tekintetben független és az államnak sem felelős „önkormányzati” szerv akarata előtt meghajolni.

Ha ez bekövetkeznék, a legszomorúbb állapotoknak nézhetnénk elébe. Nem szabad elfelejteni, hogy a magyar katolikus püspökök a római pápának feltétlen engedelmisséget esküdnek. Nem szabad elfelejteni, hogy a római pápák még a mai napig sem mondtak le viláгурalmi álmaikról és arról, hogy *Magyarország az ő feudumuk* és így Magyarországgal tetszésük szerint rendelkezhetnek. Nem szabad elfelejteni, hogy a katolikus főpapok a magyar törvényhozó testület tagjai és így a magyar törvényhozásban a pápák akarata minden állami prevenció és retorzió nélkül szóhoz jutna. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy közjogi törvényeink az esztergomi érseknek és a veszprémi püspöknek fontos közreműködést adnak a koronázás körül és ha sem az országgyűlésnek, sem a miniszternek, sem a királynak nincs befolyása a főpapok kiszemelésébe, nagyon könnyen megtörténhetnék, hogy a római katolikus egyház akarata ellenére a magyar király a törvényes formák közt nem volna megkoronázható. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy éppen az a katolikus érdekeltség, amely ma ilyen jogokat akar, 1848-ban a legerősebb agitációt fejtette ki a felelős miniszteri kormányrendszerről szóló törvény szentesítése ellen, éppen az a katolikus érdekeltség könyörgött a királynak, közvetlenül az alkotmány helyreállítása előtt, hogy *legfőbb kegyúri jogát ne a ma-*

gyar minisztérium, hanem a bécsi udvari kancellária útján gyakorolja. Addig, amíg a római katolikus egyház feje a magyar államtól független hatalom, a magyar állam sem mondhat le azokról a jogokról, melyeket éppen e viszonynál fogva alkotott a maga számára. Ha az állam ezekről a jogokról lemondana s a római katolikus főpapok kinevezésébe befolyása nem volna és egyébként maradna minden a régiben, akkor a magyar állam szuverenitásán csorba volna, mert törvényhozásában egy idegen szuverén hatalom, a római katolikus egyház és a pápa érdekének képviselői ülnének.

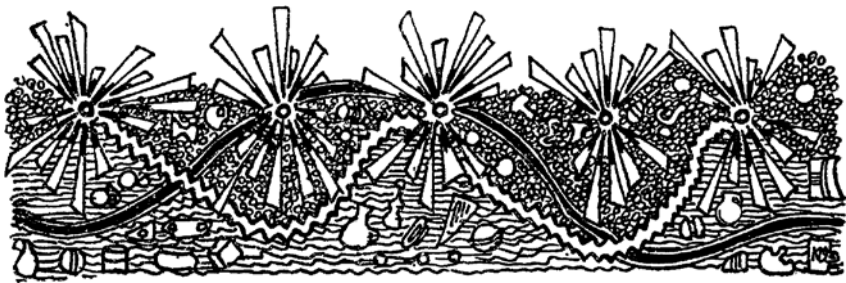
A magyar állam tehát a 14.§-ban említett jogait nem ruházhatja az igazgató-tanácsra. A 14. § csorbítaná a minisztérium, az országgyűlés és a király hatáskörét, rést ütne a magyar állam szuverenitásán. Állam- és társadalomellenes és mint ilyen megvalósíthatatlan.

Az iskolai „autonómiá”-val röviden végezhetünk. Az „autonómiai” szervezet a vallásoktatást, a papi és zárdái nevelést nem kívánja elvonni az egyháztól, kész továbbra is a püspökök kezében meghagyni, de a magyar államtól még a tanrendszer megállapítását is magának követeli. Ez a vakmerő követelés annyira összeegyeztetetlen az egységes nemzeti közművelődés eszméjével, annyira és oly kézenfekvően államellenes tendenciájú, hogy ennek a követelésnek megvalósíthatatlanságához szó sem férhet. És ha feltételezzük, hogy a katolikus érdekeltség e követelésétől könnyen elállana és beérné azzal a jogkörrel, melyet az iskolák, különösen a közép- és felsőiskolák tekintetében a többi felekezetek gyakorolnak, már ennek is az lenne a következménye, hogy az állam szerepköre pl. a középiskolák vezetésében több mint egyharmadával megapadna. Hátha még a vallási és tanulmányi alapot is kiadná az állam az „autonómiádnak, akkor az állam cselekvősege a középiskolák tekintetében úgyszólván csak a felügyeletre szorulna és a magyar középiskolákban uralkodó irány és szellem alakítása a katolikus „autonómia” joga lenne. így tehát a magyar iskolákban a felekezeti tekintetek szabnák meg az irányt és szellemet és ezzel a magyar állam az egységes nemzeti műveltség terjesztésének leghatalmasabb eszközét ejtené ki kezéből.

Meggyőződésünk, hogy a magyar törvényhozás azok után a küzdelmek után, melyeket a magyar állam a római katolikus egyházzal szemben éppen jelen cikkünkben említett jogainak megőrzése végett évszázadokon át elkeseredetten vívott, *nem sülyeszteti ezeket az állami jogokat felekezeti jogokká* akkor, amikor a magyar állam és a római katolikus egyház viszonyában semmiféle változás nem történt.

Azt hisszük, sikerült kimutatnunk, hogy a katolikus egyházi autonómia az egyházi hitelvek szerint megvalósíthatatlan és megvalósíthatatlan az az álautonómia is, melyet a személyi kinevezési és iskolai ügyekben kívánnak, mert jogtalan és államellenes.

Azzal a kérdéssel, vajjon a vagyoni „autonómia” megvalósítható-e, a következő cikkünkben fogunk foglalkozni. *Bús Ernő.*

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

A történelmi materializmusról.

A közkeletű történelem és társadalombölcselet a történelmi eseményeket, a társadalom kialakulását, embereknek és embercsoportoknak elmúlt korokban való viselkedését egészen más okokkal magyarázzák, mint amelyek a mai ember mindennapi cselekvésének, politikájának és törekvéseinek a rugói. Az embereket cselekvéseikben szükségleteik kielégítésére való igyekvésük vezeti. Azért dolgozunk, nyitunk üzletet, folytatunk ügyvédi vagy orvosi praxist, írunk színdarabot, udvarolunk és szeretkezünk, hogy élet-szükségleteinket, gazdasági, érzelmi, szexuális és intellektuális szükségleteinket kielégíthessük. Senkinek sem jutna eszébe ennek az ellenkezőjét állítani. És mégis, mikor az iskolában az embereket a történelem távlatába állítják, tőlünk, természetünktől egészen idegen vonásokkal ruházzák fel őket. Hallunk csodálatos emberekről, akiknek egyes embertársaik iránt való jó- vagy rosszindulatából, szeretetéből vagy gyűlöletéből népek viselnek véres háborúkat. Mások meg nagyszerű önzetlenséggel, mint például 1848-ban a magyar nemes urak, kiváltságokról mondanak le. Megint mások erős vallásos érzése népeket hódít meg egy új hitnek, mint például István király esetében. Ebben a történelemben a hazafias felbuzdulás, a nemzeti közszellem, az ismeretlen eredetű és páratlan hatásokra képes „korszelleme”, az önzetlenség, a jogérzet, a hajlandóság, az ösztön, ezek a részben nehezen megfogható, részben mindennapi életünkben döntő jelentőséggel nem bíró jelenségek és tulajdonságok játszzák a főszerepet. Pedig bizonyos, hogy az emberi természet alapján nem változott meg a történelem folyamán s így elődeink se dolgozhattak, politizálhattak és viselhetek háborút más okokból és más célokért, mint jómagunk. Ennek meggondolása után sokkal valószínűbbnek kell látnunk az olyanféle magyarázatokat, amelyek szerint Szent István nem a keresztény vallás tartalmától megkapva térítette meg a magyarokat, hanem behívta a külföldi papokat, hogy az eddig állattenyésztésből és rablásból

élő népet a földművelésre megtanítsák, mert Európában akkor már egy állattenyésztő és szomszédait folyton nyugtalanító nép nem élhetett volna meg és az állattenyésztés az egy területen való állandó tartózkodást nem teszi lehetővé. A magyar forradalom nagyurainak pedig nem a nép iránt való szeretetből mondtak le kiváltságaikról, hanem mert a jobbágygazdálkodás teljesen felmondta a szolgálatot és a jobbágyok eltartása a földesuraknak többbe került, mint amennyit a velük való gazdálkodás jövedelmezett.

A Marx és Engels nevéhez fűződő ismert, nagyon megvitatott és megbírált elmélet, az úgynevezett történelmi materializmus, igyekszik a történelem eseményeit, a társadalom fejlődését az embereknek szükségleteik kielégítésére irányuló törekvéseikkel magyarázni és a társadalmi történelembe a természettudomány törvényszerűségét bele vinni. A történelmi materializmus szerint a társadalmi létnek meghatározó alapja a közös termelés, az életünk fentartásához szükséges holmik létrehozásának módja. Minden társadalom képét, jogát, kultúráját, erkölcsét, művészetét, tudományát, vallását a termelési technika határozza meg, amazok csak felépítményei (Überbau, ideológia) a termelési technikának. A társadalom fejlődését a termelés technikájában beálló változások hozzák létre, melyek a meglévő viszonyokkal ellentétbe jutván, azokat szétreperesztik, átalakítják és új termelési viszonyokkal új ideologikus felépítményt hoznak létre. Az átalakulás az uralkodó és az elnyomott osztályok között vívott harc, osztályharc alakjában folyik le. Így hangzik a történelmi materializmus leghatározottabb és legkezdetlegesebb fogalmazása. A társadalom fejlődését eszerint nem az eszmék viszik előre, hanem a termelési viszonyokban beálló változások, amelyek ellenkezőleg új eszméknek az emberi agy v. élkben való megszületését és elterjedését idézik elő. Ismeretes, hogy a kezdetleges népeknél szokásos volt az öregek, a feleslegesnek, vagy nem életrevalónak talált gyermekek megölése. Az akkori szegényes, improduktív termelés erkölcsé szűkszerűen úgy alakult, hogy azoknak a megölését, akiket a társadalom nem tudott volna eltartani, megengedte. Később, a termelés tökéletesbülésével, mikor a társadalomnak már módjában volt e tagjairól is, úgy-ahogy, gondoskodni, a jog és az erkölcs legszigorúbb szabályai tiltják meg a hasonló cselekvést. A középkor keveset fogyasztó, szegény és aránylag kis lélekszámú népeit kielégítő termelés el tudott helyezkedni a céhszervezet keretei között. Mikor azután a földművelés fejlődésével, Amerika fölfedezésével és a lakosság szaporodásával a fogyasztóképesség és a szükséglet mérhetetlenül megnövekedett, az annak megfelelő munkaegyesítő és munkamegosztó manufaktúra, majd a gyári termelés lerombolja az ipar fejlődését gátló patriarchális céhek korlátait és létrehozza magának a szabadkereskedelmen és szabadversenyen alapuló modern kapitalista társadalmat és jogrendszert. Míg a középkor kötött termelési módjának a miszticizmusával lenyűgöző, a szabadgondolkodást és az emberi elme szárnyalását akadályozó katolikus vallás

felelt meg, a kapitalizmus hajnalhasadása megteremti a szabad kutatást prédikáló, a misztikus tanításokat elvető protestáns vallást, sőt a kapitalizmus fejlődése szabadság után való nagy szükségletében kimondatja a *vallás magánügy* jelszavát, a vallásegyenlőség elvét, a felekezetenküliség lehetőségét; ezek a törvényhozási eredmények pedig mindannyian az összes vallási kötelekek szétszakítására irányuló igyekvés termékei. A művészet és tudomány szintén hasonlóan determinálódik a termelési viszonyoktól. A vadász vagy állattenyésztő nép művészete más, mint az árutermelő társadalomé, a céhrendszeré más, mint a szabadkereskedelemé és mindegyik a termelési módnak megfelelően jellegzetes. A középkorban a technikai tudományokkal nem találkozunk, mert az akkori termelésnek nincs reájuk szükségük, az újkor magával hozza a gőzgépet, a vasutat, a villamosságot, a telefont, az automobilt és az aeroplánt, a mind nagyobb mérveket öltő termelés és forgalom e csodálatos eszközeit. A termelés és forgalom mai fejlettsége, nagy, egész földrétegeket behálózó szervezeteivel, kartell- és trösztyszerű alakulatainak nagy-szerű működésével egy új fejlődési fok körvonalait állítja elénk. A szabadversenyen alapuló termelés a fogyasztás várható mennyiségét előre nem tudja megállapítani, sokszor többet termel, mint amennyit elhelyezni képes és a meglévő fogyasztóképességet meghaladó áruhalmazok a kapitalista társadalom rettenetes válságait idézik elő, melyek olykor vállalatok százait teszik tönkre és a munkások százazreit fosztják meg munkájuktól és kenyerüktől. A kapitalista termelési mód már nem tud elhelyezkedni a mai társadalmi rendszerben. A szabadversenyen alapuló társadalmat egy a versenyt megszüntető, a technikailag legproduktívabb centralizálást és lokalizálást és a kereslet és kínálat tökéletes szervezettségét és mennyiségüknek állandóan konstatalható voltát lehetővé tevő társadalom fogja felváltani.

Azt hisszük, ezek a példák alkalmasak a történelmi materialista gondolatmenet megvilágítására.

Kétségtelenül nagyon értékes, használható, bár egyoldalú elmélet. Fő érdeme, hogy azzal a megállapításával, hogy a gazdasági erők a társadalom összes jelenségeinek alapjai, kitűnő módszertani eszközt ad a társadalmi kutatás kezébe. Másik nagy érdeme az osztályharcnak, mint a társadalmi fejlődés leghatalmasabb előbbrevivő jenek, hangsúlyozása. Merev fogalmazása azonban még megalkotóinak életében változást szenvedett. Manapság a történelmi materializmus tanának tartalmát arra a módszertani elvre rendükálhatjuk, hogy a társadalmi jelenségek magyarázatánál mindenek előtt a termelési technikával dolgozzunk, mert mindenképpen valószínű, hogy az a mód, ahogy az emberek elsőrendű szükségleteiket, gazdasági szükségleteiket kielégítik, ahogy eleségüket, ruhájukat és lakásukat megszerzik, a legjellemzőbb hatással lesz társadalmi berendezéseikre, jogukra, vallásukra, művészetükre, tudományukra. Valamely társadalmi jelenség magyarázatánál tehát először a gazdasági rugókat vegyük tekintetbe és ha ez nem elég, forduljunk csak más magyarázó körülményekhez. Egészen nyilvánvaló ugyanis, hogy

a társadalmi fejlődést és az egész ideológiai felépítményt a termelési technikával megmagyarázni lehetetlen. A történelmi materializmusnak le kell mondania a tudomány és művészet jelenségeinek a gazdasági viszonyokkal való megmagyarázásáról. Különösen az utóbbi téren végzett néhány kísérlet maradt sikertelen. „A művészet függése a kor technológiai eszközeitől beigazolt tény, de viszont nem sikerült a művészeteket általános érvénnyel hasznossági okokra visszavezetni”.¹ A termelési mód bizonynyal hatással van egyes művészeti irányok (p. romanticizmus, rokokó) kialakulására, de a művészi termék létrejöttének, a művészi teremtésnek törvényei ismeretlenek előttünk. „Nemcsak a *l'art pour l'art* igaz, hanem épp oly joggal lehetne beszélni a vallás, az erkölcs, a tudomány teljesen spontán, minden hasznossági szemponttól ment kifejtésétől, tisztán ama biológiai gyönyörérzet kedvéért, mely velük jár.

Pikler Gyula a *Huszadik Század* 1900. évi I. kötetének 123-125. lapjain csodálatos tömörséggel és szabotossággal állapítja meg a materialista történelmi felfogás hiányait. Szerinte ez elmélet figyelmen kívül hagyja a nem gazdasági szükségletek befolyását az intézményekre, így például a nemi szükségletek vagy a tudásvágy befolyását, bár ez utóbbi is alapszükséglet, ha másrészt eszköz is; nem veszi tekintetbe oly ismeretek hatását, melyek nem tartoznak a termelési mód fogalma alá, például az orvosi vagy a lélektani ismeretek (befolyásuk a büntetőjogra), vagy a hadviselési ismeretek hatását. Elfelejtí, hogy a termelés változatlansága mellett is megváltozhatnak az intézmények, mert az emberek esetleg nem ismerik fel mindjárt, hanem csak később az e termelési mód mellett való legcélszerűbb intézményeket. Téved, mikor a lelki állapotoktól általában megtagadja, hogy azok az intézmények kialakulására hatással vannak. A materialista történelmi felfogás nem tudja megmagyarázni, miért keletkeznek az ideologikus lelkiállapotok. Ezek csak lélektani alapon magyarázhatók meg abból, hogy meggyőződéseket nemcsak objektív benyomások teremtenek, hanem a meggyőzések értéke is (pragmatizmus!). A történelmi materializmus végül nem mond semmi határozottat arról a folyamatról, ahogy a termelési viszonyok hatása alatt az intézmények megváltoznak, nincs formulája az intézményeknek a termelési móddal való változása tartalmáról, minőségéről. . Olyan megállapításai, hogy „a termelőerők fellázadnak az intézmények ellen”, „ellentétbe jutnak” velük (amiben az foglaltatik, hogy e változás az ellentét megszűnésében áll), zavaros képek csak. Az egyetlen helyes formula, hogy az emberek változott termelési mód mellett oly jogot alkotnak, aminőt az új termelési mód mellett célszerűnek találnak. Az emberek természetesen tévedhetnek is.

Egyáltalán a társadalom életét és a társadalom fejlődését az ember lelki életének, idegrendszerének működésének számbavétele

¹ Jászi O.: A történelmi materializmus állambölcsélete. II. kiad., 12. old.

² I. m. 14. old.

nélkül konstatálja a marxi koncepció. Ez azután a Marx nyomán fejlődő szociológiának továbbra is nagy hiánya maradt. Pedig az emberi társadalom fejlődése nem folyhatott le az ember tudatos cselekvése nélkül.

Pikler belátásos elmélete, mint már a fenti sorokból is látnivaló, a társadalom fejlődését az ember öntudatos cselekvéseivel magyarázza. Az emberek szükségleteik kielégítésére irányuló törekvésükben azokat az eszközöket használják fel, melyeket céljaik elérésére alkalmasaknak tartanak. Olyan társadalmat, jogot, erkölcsöt, tudományt és művészetet alkotnak maguknak, aminő véleményük szerint a „lehető legnagyobb boldogság”-ot tudja számukra biztosítani. A belátásos cselekvés idegrendszerünk energetikus tendenciáinak teljesülése, épp úgy fizikai egyensúly jó létre következtében, mint amikor a súlyos testek a földre esnek, vagy amikor a hó vagy az elektromosság magasabb intenzitású helyről alacsonyabbra megy át. Alapszükségleteinket igyekezünk meglevő ismereteink segítségével kielégíteni. A vágyainknak alapszükséglet- és belátás, ismeret-eleme van. Az alapszükségletelem majdnem állandó, míg az ismeretelem változó. Bátran mondhatjuk, hogy a mai kultúremler alapszükségletei lényegükben nem különböznek az ezer év előtt élő nomád őse alapszükségleteinél. A fejlődés éppen ismereteink változásában, bővülésében rejlik, melyek így alapszükségleteinket mind teljesebben elégítik ki. Az emberek belátásosan cselekedhetnek, anélkül, is, hogy arról tudnának. Gyakori eset, hogy az emberben bizonyos eszméleti állapotok folynak le anélkül, hogy azokat észrevenné. A vágyak az ismeretek megváltozásával változnak, bár az ember előtt a változás oka nem mindig világos. A szegény tót fiú, mikor éhes, káposztára és krumplira vágyakozik, ha jobb viszonyok közé kerülve, jobb ételeket ismer meg, már ezeket az ételeket fogja megkívánni, ha éhes lesz. Az eszméleti folyamat egyes elemei – éhségi érzés, visszaemlékezés az ételekre, valamely étel különös hatása, a kívánt hatást előidéző étel kiválasztása – oly gyorsan követhetik egymást, hogy magunk sem tudjuk megállapítani, miért kívánjuk éppen azt az ételt. Sokan azt gondolják, hogy a szegény embernek, nem ismervén a jobb életmódot, nincs is meg az arra irányuló szükségletük. Nem is szabadna a vágyat bennük felébreszteni, mert ezzel csak szenvedést szerzünk az eddig állati öntudatlanságban élőknek. Nagy tévedés. A ki nem elégteltség, lelki nyugtalanság addig is megvolt és alkoholizmusban vagy veszekedő természetben, vagy durva szexualitásban nyilvánult meg. Csak a kielégülés módjai voltak ismeretlenek.

Úgynevezett magasabbrendű vágyaink és hajlamaink is alapszükségleteinkből erednek. Az angolok sportszeretete az Angliában korán meghonosodó békés ipari és kereskedelmi foglalkozásoknak és az általános hadi kötelezettség hiányának ellensúlyozásául fejlődött ki akkor, mikor a kontinens fegyverviselő lovas és földművelő népeinek sportra nem volt még szükségük. Újabbán a foglalkozások változásával a kontinensen is nagy mértékben kifejlődött a sport iránt való hajlandóság. Kezdetleges korban a bátorság,

vitéség a legfőbb erény, ma a becsületesség, jóság. Akkor az emberi szükségletek gazdagon csak harc útján voltak kielégíthetők, míg az azóta kifejlődött ismeretek azt békés gazdasági foglalkozásokkal is lehetővé tették. Az úgynevezett jutalmazási és büntetési ösztön annak az ismeretnek eredménye, hogy jutalmazással bizonyos, a társadalmi együttműködésre, kedvező cselekvéseket idézhetünk elő, büntetéssel kedvezőtleneket hárríthatunk el. Hajlamoknak és a szó szorosabb értelmében belátásnak, az eszközök és célok között való összefüggés felismerésének nevezett eszméleti állapotaink lényegükben nem különböznek egymástól; az egyik esetben a szükségletek és a kielégítésükre szolgáló eszközök határozottabban különválva jelennek meg eszméletünkben, mint a másikban. A belátás a szervezetből bizonyos cselekvési módokat, amelyekre a szervezet egyébként is hajlandósággal bír, akkor vált ki, mikor azokra szükség van, oly cselekvési hajlandóságokat ellenben, melyek a szükségletekkel ellenkeznek, visszautasít, elnyom. A társas életet nem az emberekben élő társas ösztön hozta létre. Az ember csak azért alkotta meg a társadalmat, mert átlátta, hogy a társadalmi összeműködésben szükségleteit tökéletesebben tudja kielégíteni. És éppen az erre a célra legalkalmasabb társadalmat alkotta meg. A vadász, halásznépek két-három családnál nagyobb közösségeket nem alkotnak, mert eleségszerzésük módja mellett nagyobb egyesülés nem volna hasznukra, hanem kárukra. A földművelés megismerése már nagyobb nemzetségeket alkotott az emberekkel. Az erdőirtás és a javak megvédése több ember összeműködését teszi kívánatossá. A földművelés haladásával az intenzívebb termelés, utak, csatornák építése, veszedelmesebb ellenségek ellen való közös védekezés szüksége több nemzetséget állandó törzsekké egyesít. Különböző eredetű törzsek olvadnak össze egy állammá, ha a földművelés, ipar fejlődése nagyobb középpontosítást, munkamegosztást és munkaegyesítést, tökéletesebb védelmet tesz szükségessé. Másrészt még rokontörzsek sem alakítanak államot, ha azt nem látják érdekükben állónak. Az államok alakítására az embereket elsősorban gazdasági szükségleteik, illetve e szükségletek kielégítésére szolgáló ismereteik bírják. A változások létrejöttének közvetlen oka mindig az volt, hogy az emberek új ismereteikhez képest új társadalmi berendezéseket láttak szükségleteik kielégítésére alkalmasabbaknak.

Azt hisszük, a Pikler tanítása az embernek és az emberi pszichének a fejlődés tényezői közé való beállításával termékenyen egészíti ki a történelmi materializmus elméletét. Mi csak azt a hiányát látjuk, hogy mikor a társadalom kialakulását teljességgel a belátásból vezeti le, mely az emberek között a lehető legnagyobb boldogság elérésére társadalmi összeműködést hoz létre, teljesen megfeledkezik a társadalom és különösen az állam kialakulásában oly nagy szerepet játszó rablásról, melyet Franz Oppenheimer¹ *politikai eszköz*-nek nevez, a munkával, a gazdasági

¹ Oppenheimer: Der Staat (Frankfurt a/M. 1907).

eszköz-zel szemben. Mert minden idők politikájának célja más munkájának erőszakos elsajátítása volt. Kezdetleges társas alakulatok, család, nemzetség stb., kényszer közrejátszása nélkül is jöhettek létre, míg a fejlődés magasabb fokán, mikor már a munka nagyobb mennyiségű jószágot halmoz fel, nagy szerep jut az Oppenheimer politikájának, mely legnyomatékosabban idegen törzsek, idegen népek fegyverrel való leigázásában, rabszolgaságra való vetésében nyilvánul meg. Hisz a kizsákmányolt, dolgozó osztályok éppen a belátás mindenekfölött való szerepénél fogva nem volnának hajlandók érdekeik ellenére mások számára termelni, ha erre erőszakkal nem kényszerítenek, illetve földjüktől erőszakkal nem fosztanak meg őket.

És a haladást mi nem is az aránytalan jövedelemelosztás öszszes előnyeit élvező uralkodó osztályok belátásától várjuk. Nekik a jövő társadalmában, melyben az utolsók lesznek az elsők, sem lehet a mainál jobb dolguk. A társadalom képét, akár lassú evolúcióval, akár hirtelen, robbanásszerű revolúcióval, az elnyomottak tudatos osztályharca változtatja meg. A fejlődést a belátással alkalmazott erők viszik előbbre.

Ha a történelmi materializmus a Pikler elméletével kiegészített formájában sem csalhatatlan eszköz a társadalmi jelenségek okainak felderítésére, mert az emberi cselekvésben, a „társadalmi folyamatokban a véletlennek, a lelki élet imponderabilitásainak, tudatalatti mozzanatoknak, a presztízsnak, tömeglélektani jelenségeknek nagy szerepük lehet – ezeket Pikler nem intézi el *A belátásos elmélet korlátozásai*¹ című fejezetében és ezekkel a tudomány még csak nagyon keveset tud kezdeni, bár a freudizmustól sokat várhat a szociológia –, kitűnően használható munkaeszköz valószínű magyarázatok adására, törvényszerűségek megállapítására, cselekvéseinkben útbaigazító következmények levonására.²

Székely Artúr.

¹ Pikler: A jog keletkezéséről és fejlődéséről, II. kiad. 178 s k. 1.

² E természetesen vázlatos és talán éppen azért nem is mindenütt világos ismertetés kiegészítésére az említettekén kívül még néhány könyvet és dolgozatot ajánlunk az olvasó figyelmébe. Ezeket: Bernstein Eduard: Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie (Stuttgart, 1904). Engels Friedrich: Fr. Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie (Stuttgart, 1894). Engels Friedrich: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Stuttgart, 1894). Engels Friedrich: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates (Stuttgart, 1900). Gönczi Jenő: A történelmi materializmus hatása a gondolkozásra (Huszadik Század, 1910. I. k. 100 s k. 1.). Harkányi Ede: Babonák ellen. Jászi Oszkár: A történelmi materializmus induktív igazolása (Huszadik Század, 1906. II. k. 274 s k. 1.). Jaurés Jean et Lafargue Paul: Idéalisme et materialisme dans la conception de l'histoire (Paris, 1895. Megjelent magyarul is). Kautsky Kari: Ethik und materialistische Geschichtsauffassung (Stuttgart, 1906). Kautsky Karl: Der Ursprung des Christentums (Stuttgart, 1908). Marx Karl: Zur Kritik der politischen Oekonomie (Stuttgart, 1897. E mű előszavában található a történelmi materializmus legszabatosabb fogalmazása). Pikler Gyula: Az emberi egyesületek és különösen az állam fejlődése. Pikler Gyula: A büntetőjog bölcselete, Somló Bódog: Állami beavatkozás és individualizmus (Budapest, 1907). Stammler Rudolf: Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung (Leipzig, 1898). Szabó Ervin: Újabb Marx-irodalom (Szocializmus, II. évf. 7., 8., 10. szám). Sz. A.

Munkásmozgalom.

(Portugália. – Anglia.)

A történelmi materializmus szerint a kapitalista fejlődés mindenütt ugyanazon talajból táplálkozik és mindenütt egyformán csoportosítja az erőket. Így a fejlődés lényegében mindenhol egyforma s az egyes országok csak a fejlődés foka szerint különböznek egymástól. A fejlődés szükségszerűsége nem tűr kivételt. Vagyis: egy a kapitalista fejlődésben elmaradottabb ország szükségszerűen azt az utat fogja befutni, amelyet a haladottabb országok már megjártak. Amint a primitív népek ősszállapotunkról nyújtanak hozzávetőleges képet, úgy mutatják a kapitalista kultúra élén haladó népek viszonyai jövőnket.

A tapasztalat tényei nagyjában igazolják is ezt az elméletet, Egy bizonyos fokon nemcsak a termelés, nemcsak a tőke és a munka harca egyenlősül, hanem a küzdelem eszközei és az ideológiák is. Így pl. a mi választójogi küzdelmünkben az erők ugyanolyan megoszlását látjuk, mindkét oldalon ugyanazon érveket halljuk, mint annak idején Angol- vagy Franciaországban. A kultúrharc megvívásában is a népek részben már követik, részben kénytelenek lesznek követni Franciaország példáját.

De ezzel a tanítással szemben bizonyára már sokan felvetették azt a kérdést, vajjon ma is még, amikor a tökéletesedett közlekedés, a gondolatok terjedésének minden akadályát elhárítja, igaz volna-e, hogy a népek nem okulnak egymás sorsán? A szomszédban lefolyt s még élénk emlékünkből élő események nem befolyásolják-e a mi küzdelmünket? S végül: nem lehetséges-e, hogy a tömegek öntudatos cselekvéssel kilépnek a fejlődés általunk ismert rendjéből?

A Portugáliában lejátszódott események, ha feleletet nem is adnak a kérdésre, de némileg igazolják a felvetését. A polgári demokrácia és köztársaság megteremtéséért folyó küzdelemben a munkásosztály itt is előljárt, felismerve a demokrácia szükségességét saját harcának megvívásához. A munkásság és polgárság szövetkezése azonban nem sokáig tartott. A munkásság úgy látszik, hamar kiábrándult a demokratikus jel-szavakból s még meg sem szilárdult az új rend, amikor a volt fegyvertársak, mint két ellenséges osztály, teljes erővel szálltak szembe egymással. Ha az erősen megcenzúrázott, részben tendenciózus s mindenképpen hiányos híreknek hinni lehet, a munkásság egy része a mozgalom legforróbb napjaiban a régi rezsim embereivel szövetkezett, hogy gazdasági elnyomásán enyhítsen. Hasonló jelenség ez a francia forradalmi szindikalistáknak az államforma iránti közönbösségéhez és a royalistákkal való próbálkozásukhoz. De nagy a különbség a két ország között. Franciaország fejlett demokráciája már rég megáll a maga lábán; a munkásság, amely százados küzdelmet folytatott kivívásáért s fentartásáért, hovatovább erejének teljességét saját harcára fordíthatja. Portugáliában ellenben az új rend még nagyon rá van utalva a munkásság jóindulatára; a fejlődés ezen fokán a munkásosztály és a monarchisták szövetkezésére nem igen találunk példát a történelemben s ebben rejlik a történetek fő érdekessége.

Viszont azt is meg kell jegyeznünk, hogy míg a monarchisták sok helyütt egyenesen „beugratták” a munkásságot a sztrájkba, másrészt a Munkásegyletek Szövetsége és az északi terület szociáldemokrata pártja *Portó*-ban tartott gyűlésén élénken tiltakozott a reakcióval való együttműködés vádjá ellen.

Az ellenforradalom Evorában tört ki a mezőgazdasági munkások igen heves sztrájkjával. A nagy nehezen létrejött egyezséget a munkáltatók azonnal megszegték. Erre mindenfelé zavargások ütöttek ki, a bombamerényletek Lisszabonban és a vidéken napirenden voltak, a monarchisták is megfeszítették minden erejüket. Mánuel és

Don Miguel, az 1883-ban trónjától megfosztott ág feje, állítólag kibékültek s közös harcot fogadtak. A köztársaság komoly veszedelemben forgott és a német és angol újságok már az afrikai portugál gyarmatok felosztásáról vitakoztak. A kormány azonban rendkívül erélyesen lépett fel. Ostromállapotot hirdetett ki, amelyet a parlament is jóváhagyott. A mozgalom vezetőit hadihajóra hurcoltatta, tömegesen tartóztatta le a sztrájkoló munkásokat s most Portugáliában minden csendes, mindössze csak nagy ezer politikai fogolylyal több sínylődik a portugál börtönökben. *(-kas.)*

Sztrájkok, kizárások, harci zaj mindenfelé a világon. Nyugtalanság majd az összes iparágakban. A nagy drágaság mindenfelé munkásküzdelmek előidézője. Anglia vezet ismét, amint a legújabb időben a bámuló Európa elé a céltudatos és sikeres küzdelmek legnagyobb példái állítja éppen az eddig konzervatívnak, kevésbé mozgékonyak és kevésbé forradalminak ismert angol munkásosztály. A bányászokon kívül a dokkmunkások is állandóan sztrájkokkal fenyegetődznek és a szövőipar zavarai is állandók. A lancashirei szövőmunkáskizárás óta a munkások ezerszámra csatlakoznak a szervezethez. A szállítómunkások az általános sztrájkot készítik elő. A vasutasok is folyton mozgolódnak. Egyik városban a községi alkalmazottak sztrájkja járt sikerrel. Érdekes, hogy az angol munkások között a szervezetlenek játsszák most úgyszólván a jelentősebb szerepet. A rosszul fizetett szervezetlen munkások tudnak legkevésbé a bérükből megélni és terrorizálják a magasabb életszínvonalú szervezetek érdekeit képviselő szakszervezeti tisztviselőket, úgy hogy a végső percben nem ezeké a döntő szó. A bányászok főkövetelése, amely körül a harc folyik, a minimális bér, mert a bányászatban a termelés mennyiségéhez kötött bér nagyon gyakran a munkás erő kifejtésétől és munkájától függetlenül nagyon alacsony. Az angol kormány mindent megtesz, hogy a bányatulajdonosokat a munkások követelésének teljesítésére bírja. A miniszterek maguk vezetik a legnagyobb erőfeszítéssel a tárgyalásokat. De sikerre nem igen van kilátás és most mikor e sorokat írjuk, már millió bányász tette le a szerszámot Anglia szénbányáiban. A dél-walesi bányák tulajdonosai semmiképpen sem akarják elfogadni a minimális munkabért, míg a többi bányatulajdonosokban erre hajlandóság mutatkozik. És így nem valószínű, amiről újabban beszélnek, hogy a kormány szükségtörvénnyel fogja a minimális munkabért a dél-walesi bányákban életbe léptetni és így fognak véget vetni az országos katasztrófának. Egyelőre nagy a valószínűség, hogy a múlt év augusztusának és szeptemberének nagy üzemmegakadásánál sokkal hatalmasabb fenyegeti Anglia gazdasági életét. Akkor a matrózok, a londoni dokkmunkások, a liverpooli vas- és fémmunkások és a vasutasok sztrájkoltak és pénzben ki nem fejezhető károkat okoztak az u. n. angol nemzeti vagyonnak. A bányászok sztrájkja következtében négy hét alatt kifogy a szén, a gépek, a vasutak megállanak, a híres angol flotta is hasznavehetetlenné válik és így a világbékét is felborulással fenyegeti. A pamut-, a vas- és a kerámiai ipar munkásai azonban már az első napokban kénytelenek lesznek elhagyni a gyárakat. És így mindjárt öt millió embert fog a sztrájk munkájának abbahagyására kényszeríteni. Arról szó sem lehet, hogy Anglia külföldről szerezze meg magának azt az egy millió tonna szenet, amelyre havonként a tengerészetnek, a postahajóknak és a vasutaknak szükségük van. Belgiumban szintén bányászsztrájk van 85.000 munkás részvételével, a Ruhrvidéki bányászok pedig 20 népgyűlésben éppen azt mondták ki, hogy az angol nagy sztrájk ideje legalkalmasabb jobb munkafeltételek kivívására. Ott is és Pennsylvaniában is fenyeget a sztrájk. Németországnak és Amerikának is elég gondja lesz a maga szénszükségletét kielégíteni.

A legfejlettebb kapitalista állam bomlási folyamata megindult. A termelő erők nem

tudnak többé elhelyezkedni a tőkés társadalmi rend határai között. A bányák és gépek rabszolgái leteszik a szerszámot és nagyobb részt kérnek maguknak a termelés eredményéből. És ez országos szerencsétlenséget, világpolitikai komplikációkat idéz elő. A tőkés társadalom nem bír többé, mint Goethe Zaubershringja, a maga nagyranövelte erővel. (sz.)

A kínai forradalom.

szellemi vezére, Szun Yat-Szen „A kínai kérdés helyes megoldása” című röpiratában többek között a következőket írja: „Faji forradalmat akarunk, mert nem akarjuk, hogy egy marék mandzsú az összes javakat magának monopolizálja. Politikai forradalmat akarunk, mert nem akarjuk, hogy egy ember a hatalmat egyedül a maga javára bitorolja. Szociális forradalmat akarunk, mert nem akarjuk, hogy egy marék kapitalista az ország összes gazdagságát magának kisajátítsa. Négy százmillió kínai jóléte kívánja a nemzeti eszme megvalósítását, az autonómia megszerzését, demokratikus kormányzat teremtését s a szociális rend keresztülvitelét.”

„Ma a kormány idegenek kezén van, nincs hazánk. – Mi a régi császár helyébe nem új császárt akarunk, hanem népkormányzást, republikát. – A társadalmi egyenlőtlenség eltörlésének s a szociális forradalom keresztülvitelének helyes módját nyújtja az agrárkérdés megoldása: az összes adóknak egyetlenegy adóval, a folyton fokozódó földjáradékadóval való helyettesítése.”

A politikai forrongás Kínában 15 éve tart. E szabadságmozgalom főmozgatói: a kínai államrend elavult szervezete, a kínai népesség politikai, gazdasági elnyomása a katonai kasztot képező mandzsuk által, az idegen hatalmak benyomulása kínai területekre, amit hadsereg és flotta híján a szervezetlen s pénzügyeiben is szegény, vezetésében korrupt ország feltartóztatni képtelen. A reformmozgalom szükségét akkor érzik először a kínaiak, mikor a kínai-japán háború után (1894/5-ben) a németek Kiautschaut, az angolok Wei-hai-weit, a franciák Konang-tschen-wan-t foglalják el s mikor a gyenge kormányzat 43 koncessziós területet kénytelen átengedni idegen kapitalistáknak, amely területek egész adminisztrációja az idegen kormányok kezében marad, mi a benszülött lakosság féltékenységét s idegengyűlöletét állandóan ébren tartja. Kang-Yeu-Wesz, a reformpárt vezére, ezt írja császárnak 1898-ban: „Ellenségeinknek kell engedelmessé válnunk, mert nincs hadseregünk, flottánk, nincsenek tisztjeink, szervezeteink. Vasutak, bankok, kereskedelem ellenségeinké. Csak látszólagos életet élünk.” A központi kormányzat a kínai intellektuellek kezébe került ez esztendőben, kik száznapos uralmuk alatt Kína sorsát papiros-parancsokkal vélték jobbra fordítani. Japán és Anglia a reformpártot, Oroszország pedig a mandzsú reakciót támogatta. Hiába jelennek meg egymásután császári rendeletek a hadsereg, a pénzügy, a népoktatás újjászervezéséről, vasutak építéséről, a bányászatról – nincs, aki végrehajtsa a parancsokat. A vidéki hatalmas mandzsuk a nekik kedvező régi rendet, kiváltságukat fenyegető intézkedéseket nem veszik figyelembe, hiába apellál a császár hazafiságukra, jó szívükre. Jól tudták ezek, hogy szervezett hadsereg és szervezett nép nélkül mitől sem kell tartaniok. 1908 szeptember 21-én Yuan-Sikai árulása következtében az özvegy császárné palota-forradalma detronizálja a degenerált Kwang-Sü császárt, kit egy magános szigeten fogolyként tartanak. A reformmozgalom vezetőit pedig borzalmas kegyetlenséggel, kínzásokkal, kivégzésekkel, csonkításokkal

némítják el. Végzetük ama naiv hitükben gyökeredzett, hogy egy kiváltságos osztályt meg lehet győzni szép szóval arról, hogy mondjon le kiváltságairól, mert különben az ország tönkre megy.

A nép kitörő elégületlenségét az özvegy császárné most az idegenek ellen igyekszik fordítani. Ágensei titkos társaságokat alapítanak, hol az idegenek ellen prédikálnak – különösen az angolok, japánok s az Egyesült Államok ellen –, de kímélik az oroszot, mely támogatja őket. Így született meg 1900-ban a boxerlázadás, a kínai fekete bandák harca az idegenek, a más hitűek s az újítások, a reformok ellen. A boxerek leveretése az európai seregekkel, Peking elfoglalása, a háború borzalmi, az ártatlan lakosság ezreinek lemészárlása növelik a nyugtalanságot s a belátást, hogy ez a helyzet tarthatatlan. Megszületik a forradalmi párt, melynek legfogékonyabb, legagilisabb tagjai a tanulók ezrei, kik japán egyetemeken sajátítják el a modern ismereteket. Számptalan titkos társaság alakul. Az agitáció különösen a délvídeken folyik. A szociális elégületlenség az azelőtt közömbös elemeket ezrével sodorja Szun-Yat-Szen táborába – ki a dinasztia s a hivatalnoki kar ellen kíméletlen háborút hirdet. 1907 táborán már hat tartományra terjed a lázadás. Gazdag kereskedők százezreket áldoznak a párt céljaira. Kwang-Fung tartományban a forradalmárok 60.000 főnyi serege ütközik össze a császári csapatokkal. Hiába verik le a forradalmat 1907-ben, makacs és szívós szervezkedéssel felújul 1908-ban s azóta szakadatlanul folyik tovább. Az orosz-japán háború tanulságai kiölték a lelkekből a hitet, hogy vannak legyőzhetetlen óriások – hiszen az apró japánok, kik Európától tanultak, mint a gyermeket verik le a félelmetes orosz. Majd e háborút követő orosz forradalom úgy hat az ázsiai népekre, mint a francia forradalom az európaiakra.

A perzsa és török forradalom eredményei, Teheránnak a bachtíárok által való elfoglalása, Konstantinápolynak a szalonikii csapatokkal történt megszállása új és új lökéseket adnak a forradalomnak. A kizsákmányoló, önző és korrupt mandzsu uralom elleni engesztelhetetlen gyűlölet gyorsan egybeforrott azzal a törekvéssel, hogy a hazai földet megszabadítsák az európai kormányok s a mögöttük álló idegen kapitalisták befolyásától. Oroszország intrikái, az orosz-japán imperialisták nem titkolt törekvései, hogy Mandzsúriát végleg magukhoz ragadják, a franciák agresszív lépései Indokina határán, az angoloké Birmában, a németeké a maguk érdekerületein e forradalmat a nemzeti felszabadulás mozgalmává is avatták s megmagyarázzák azt, hogy a forradalmi mozgalom a lakosság minden rétegében feltartóztatlanul, hihetetlen arányokban terjedt.

1911-ben a forradalmi mozgalom általános. Állandóak az összeütközések forradalmi csapatok s a császáriak között. Az Indokínával határos tartományokban forradalmi csapatok egész nagy területeket, erődöket tartanak kezükben. Az utóbbi időben a forradalmárok arra a meggyőződésre jutottak, hogy győzelmeik e távoli tartományokban nem bírnak jelentőséggel, hogy sikert csak úgy érhetnek el, ha minden energiájukat a birodalom központjára, Pekingre, a bürokrácia várára koncentrálják.

A hadsereg, amely évek óta nem kapta meg a zsoldját, legnagyobb részét a forradalom pártjára állott. A császári család lemondott kiváltságairól. Az alkotmányozó országgyűlés összeült. Szun-Yat-Szennek és társainak munkája befejezéséhez közeledik.

A mandzsuk uralmának vége. Kína köztársaság.

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az ismeretelméleti monizmus.

I.

Az „én” elemzése.

E sorok írója, mikor először ismerkedett meg olvasmányjaiban a különböző világszemléletekkel, nagyon csodálkozott azon, hogy azok mennyire eltérők egymástól. Érthetetlennek tűnt fel előtte, hogy egyforma érzékszervekkel, azonos agyműködésekkel és hasonló ismeretekkel bíró emberek szemlélete oly különböző lehessen. Azt még meg tudta magyarázni magának, hogy egyes kisebb jelenségsoportokat különbözőképpen fognak fel az emberek. De hogy lehetséges az, hogy szemléletünk legáltalánosabb, az összes jelenségeket tartalmazó alapformája más az egyik embernél és más a másiknál? Az egyik ember két külön világot ismer fel, a testi és szellemi világot; a dolgok szerinte kétféle alakban vannak jelen: mint a külső világ tárgyai és mint emlékképek, fantáziák, érzések a tudatában; egy fa, *mint a külvilág tárgya* lényegében más, mint amikor *érzéket alakjában* bennünk jelentkezik a képe, vagy amikor *mint emlékkép* merül fel tudatunkban. Ennek a két világnak más összefüggései és törvényszerűségei vannak, egyik a másiktól többé-kevésbé független. Mennyire eltérő képe van a világról annak a másik szemlélőnek, aki nem látja ezt a kétféleséget, aki azt találja, hogy az egész világ egységes, hogy a dolgok csak egyféleképp vannak jelen, egyféle vizsgálódásnak kell őket alávetni, egyforma törvényszerűségek vonatkoznak rájuk.

Hogyan, hát annyira megbízhatatlan és értéktelen a mi megismerésünk, hogy ily alapvető ellentétek közt sem tudunk biztosan és könnyen dönteni? Vagy nagyon nehéz, távolfekvő s még eléggé ki nem kutatott kérdésről van talán szó? Vagy a két szemlélet nem is különbözik lényegesen s más kifejezésekkel ugyanazt a lényegét mondja?

Nem. *A dualista és monista szemlélet* – mert erről van itt szó – tényleg nagyon nagy különbséget jelent: amelyiket magunkévá tettük (s ez mindenkire áll, azokra is, akik e kifejezéseket sohasem hallották s meg sem értenék), az szemléletünket, gondolkodásunkat s sokszor praktikus életünket tényleg bámulatosán különbözővé

teszi. Az sem áll, hogy olyan dologról van szó, amelyet nem ismerünk eléggé ahhoz, hogy a rá vonatkozó két ellentétes állítás közül választhassunk.

A rádiumsugárzásokról, amelyek csak közvetve érzékelhetők, több felfogás volt lehetséges, míg ismereteink gyarapodása a helyteleneket ki nem zárta. Itt azonban a szemléletnek legegyszerűbb és legközvetlenebb tárgyairól s azok viszonyáról találunk alapvető ellentéteket s a megfejtést, a biztos döntést megnehezítő momentum nem is a *kérdés* természetében van, hanem az *emberek* természetében. Ezt kell megvizsgálnunk s akkor csakhamar megérthetjük a szemlélés alapformáinak ellentétét.

Kétségtelen, hogy az embereknek óriási többsége dualista szemlélő. Ezeknek egy részét az iskola, a nevelés, az uralkodó ideológia befolyásolja ebben az irányban. De ha alkalmas módon meggyőződést tudnánk szerezni az ilyen befolyásoktól ment műveletlen emberek szemléletéről, bizonyára azt találnók, hogy ezek éppen kivétel nélkül dualisták. Az egységes szemlélet kevés ember sajátja; ezek kizárólag a tanult és képzett, többnyire természet-tudományosan képzett emberek soraiból kerülnek ki, bár ezek között is nagyszámmal vannak a kétféle világ szemlélői. A felfogások ilyen sajátságos megoszlása legtöbbször annak a jele, hogy az általánosan elterjedt felfogásnak valamely, a primitív szemlélés útján szerzett előítélet az alapja, mely erősen megrögződik, úgy hogy attól megszabadulni a képzett emberek közül is kevésnek sikerül.

A dualista szemléletnek ilyen primitív lélektani alapját könnyen felismerhetjük. A primitív ember egész szemlélését az a megkülönböztetés irányítja, amely így hangzik: *én* és a *világ*. Később látni fogjuk, hogyan jön létre ez a megkülönböztetés, de az azonnal világos, hogy amint létrejött, alapvető formája lett a szemléletnek, amelynek minden részleténél különbséget tesz az, hogy az „énhez” vagy a „világhoz” tartozik-e. Ez az első megkülönböztetés az alapja minden további dualizmusnak; ha a primitív ember ehelyett úgy fogná fel énjét, mint a világnak egy részét, akkor a további dualizmusok létre sem jöttek volna, mert ezek már nem a közvetlen szemlélet, hanem egy helytelenül szerzett előítélet, az „én” megkülönböztetésének előítélete alapján keletkeztek.

Az „én” megkülönböztetéséhez, amit mi most egészen természetesnek gondolunk, a primitív ember bizonyára nehezen s nagy szellemi munka árán jutott el. De eljutott hozzá akár a tűz felhasználásához, mert nagyon hasznos volt ezt a megkülönböztetést tennie. Sok munkát takaríthatott meg, ha felismerte az *ő* különbözőségét minden egyéb dologtól, az *ő* azonosságát azzal az emberrel, aki *ő* tegnap volt – és így tovább. Ezt a megkülönböztetést megtenni reánk nézve is nagyon fontos és hasznos s prak-

tikus gondolkodásunk számára bizonyára meg is fog maradni. De ez nem gátolhat meg abban, hogy megvizsgáljuk és helytelenségét felismerjük.

Első pillanatra énünk valami egységesnek változatlanak látszik. Csakhamar azonban felismerjük, hogy folyton változó elemek jelennek meg benne, a különböző fény, hő, nyomás, hang, tér (forma) és idő érzések egymással és a tudatérzésnek kisebb-nagyobb mennyiségével kombinálódva. Ezek közül legállandóbb az időérzés, mely többé-kevésbé kifejezetten minden egyéb érzéshez hozzátapad. Utána állandóságban a tudatérzés következik, mely öröm, fájdalom, hangulat vagy öntudatérzés alakjában minden többi érzést kisebb-nagyobb mértékben kísér. A térérzés a nyomás, hő- és fényérzésekkel egyszerre, mint a „tárgyak” szemlélete jelentkezik bennünk. Énünk egész tartalma: emlékképeink, elképzeléseink, gondolataink, hangulataink mindené hány érzés- (helyesebben: érzéklet) fajból és azok komplexusaiból tevődik össze, tehát részekből, elemekből, folyton változó s átalakuló elemekből. Az én „énem” ma nem az, ami tegnap volt, mert azóta új érzékletek jelentek meg benne s a különbséget csak azért nem veszem észre, mert a változatlanul maradt érzékletek nagy tömegéhez képest a tegnapról mára megváltozottak száma aránytalanul csekély. Azt már könnyebb felismerni, hogy ugyanazon ember énje gyermek és felnőtt korában mily nagy fokban különbözik, bizonyára nagyobb fokban, mint két különböző felnőtt énje egymástól. Ez a változás az én fejlődésében csak azért nem feltűnő, mert lassanként és folytonosan történik.

Ha valaki ezek után mégis azt állítja, hogy az érzékletek mögött van valami, amit nem irtunk le, az, *aki* érzékel, *akiben* az érzékletek megjelennek, az ugyanazt a hibát követi el, mint aki azt kérdezné: ki hát az az állam és hol van az az állam, amelynek adót fizetünk? vagyis egy *elemekből álló komplexumot* egységes elem gyanánt fogna fel.

„Én zöldet látok, ez azt jelenti, hogy a zöld elem, más elemek (érezkletek) bizonyos komplexumában – bennem – megjelenik.” (Mach.) Ezzel minden le van írva.

A fény, hő, nyomás, íz és a szag érzések felvételét szolgáló érzékszerveket jól ismerjük s azért ezeket az érzéseket mindenki érzékleteknek tekinti. A tér- és időérzés szervei már kevésbbé ismertek, a tudatérzésé még kevésbbé s azért ezeket, különösen az utóbbit hajlandók vagyunk valami másnak, mint egyszerű érzékletnek tekinteni.

Az ismeretelméleti analízis azonban megmutatta, hogy a térérzés egyszerű látási és tapintási érzésekből tevődik össze; sőt képes volt konkrétan megjelölni látásunk azon sajátosságait (a két szemmel való látás, szemünk assymetriája a horizontális és sagittális síkban stb.), amelyek a térérzés feltételei. Az időérzésről – ha szerveit nem is tudjuk pontosan megjelölni – kiderült,

hogyan valamilyen olyan folyamat képezi alapját, amely a figyelem munkájával és kifáradásával párhuzamosan működik és fárad ki, s ez az alapja azoknak a közönséges tapasztalatoknak, hogy amikor érdeklődéssel kísérünk valamit, akkor „az idő gyorsan múlik”, ha nagyon unatkozunk, akkor „végtelenek az órák”, ha alvás után felébredünk, akkor az átaludt időről nincs időérzésünk. Az időérzéseknél még komplikáltabbak és rejtettebbek a tudat-érzéseink, melyeket ezért természettudományosan még nehezebb leírni. De azt könnyű felismerni, hogy ezek ugyanolyan természetű érzéketek, mint az eddig tárgyaltak. A „zöld” érzéklet úgy keletkezik, hogy a világ valamely eleme (a zöld) más elemek bizonyos komplexusába (én) jutott. Az öntudat érzése úgy keletkezik, hogy az éneket alkotó elemek egy kis csoportja az éneket alkotó összes többi elemek komplexusában felmerül: általuk érzékeltetik. Most már azt is felismerhetjük, hogy a tudatérzés különbözőnek látszó fajtái: az öröm, fájdalom, akaratérzés stb., mind ugyanennek az érzékelési módnak eredményei.

Az „énben” tehát csak érzéketeket találunk és semmi egyebet. És miket találunk a világban? Egy következő alkalommal részletesen ki fogjuk fejteni, hogy a külvilág is érzéketekből és azok komplexusaiból áll. Látni fogjuk, hogy ennek felismerését ugyanaz az előítélet, amely itt az „én” fogalmára vezetett, ott is megnehezíti. Ez az előítélet az, hogy az érzéketek mögött van valami, amihez azok tapadnak s ami nem érzéklet, hanem a „valósága” a dolgoknak. Az „én” helyett itt a „Ding an sich” fogalma vezette félre évszázadokon keresztül a gondolkodókat. A beható analízis meg fogja mutatni, hogy ez a fogalom is a primitív szemlélési mód egy hibájának eredménye, akárcsak az a gondolat, hogy a Nap kering az álló Föld körül.

Tehát az „én” és a „világ” dualizmusa tarthatatlan. Nem elég, ha ezt egyszerűen belátjuk, ennek az előítéletnek helytelenségébe erősen be kell idegeznünk gondolkozásunkat, ezt az előítéletet ki kell irtani az öntudatlanból is, nehogy onnan irányítson bennünket. Csak akkor juthatunk el a helyes szemlélethez. *Strophantus.*

Kísérlet az akarat mechanisztikus leírására.

Jaques Loebnek a tropizmusokkal foglalkozó vizsgálatairól óhajtunk itt referálni. Körülbelül egy negyedszázad múlt el, hogy a nagy fiziológusnak első ilyenemű közleményei megjelentek. Mint ő maga elmondja, a lélektan metafizikusaitól nyerte az első impulzust arra, hogy megkísérelje az akarat mivoltának kísérleti analízisét. Már medikus korában megkapta figyelmét Munknak az emlékképek agyvelőbeli lokalizációjáról szóló munkája. Münk szerint minden emlékkép az agyvelő egy bizonyos sejtcsoportjához rögzítődik. Ilyen irányban

kezdte Loeb is a vizsgálatait. Az évek hosszú során át tartó állatkísérletek azonban megmutatták, hogy ez a nézet hibás s agyvelő operációkkal a lelki élet dinamikájáról nem igen kapunk felvilágosítást. Ezek az állatkísérletek azonban egy más utat jelöltek ki. Alacsonyabbrendű állatok, melyeknél agyvelő és gerincvelő nincs, vagy csak kezdetleges fejlődési fokon alkalmasabbnak látszottak a vizsgálatra, mert idegrendszerük egyszerűbb s így a kísérletek értelmezésénél sok komplikáló körülményt ki lehet zárni, amely fejlettebb idegrendszer mellett szerepel.

Ha megfigyelünk ilyen alsóbbrendű szervezeteket, egysejtűeket, észrevesszük, hogy azok mozognak, spontán, össze-vissza, minden rend nélkül, úgy, hogy az ember hajlandó azt hinni, hogy ezek az állatok arra mennek, amerre akarnak, hogy itt az „akarat”-nak egy megnyilvánulásával állunk szemben. Ha ezt elfogadjuk, akkor ezeknél is fel kell venni valami lelket, valamiféle értelmet, amely akar, amely a mozgásukat dirigálja. Ily alacsonyabbrendű organizmusokon folytatta Loeb vizsgálatait. Mint ő mondja: „úgy látszott előttem, hogy végül is egyszer sikerülni kell ezen állatok látszólag szabálytalan mozgását éppen olyan biztos és általános törvényekre visszavezetni, mint ahogy ez a bolygók mozgásánál lehetséges és hogy ez a szó: „állati akarat”, csak annak a kifejezése, hogy nem ismerjük azokat az erőket, amelyek ezen állatoknál látszólag spontán mozgásuk irányát éppen olyan törvényszerűséggel meghatározzák, mint a nehézségi erő a bolygók mozgását.”

A megfajtott probléma tehát egészen pontosan van előttünk: külső behatások, fizikai vagy kémiai ágensok által ezen állatoknál meghatározott irányú mozgást kell kiváltani, még pedig, hogy törvényszerűségről lehessen szólni, úgy, hogy az egyirányú mozgás annál az állatnál azonos körülmények között mindig bekövetkezzék s hogy az a külső behatás ugyanazzal az eredménnyel járjon egy állatfaj valamennyi tagjánál. Ha ezek a feltételek teljesülnek, akkor mondhatjuk, hogy egy pszichikus folyamat feltételeit s részleteit meg tudjuk határozni fizikai és kémiai behatásokkal.

Az erre vonatkozó kísérletek teljes eredménnyel jártak. Sikerült egy oldalról beható külső tényezők (napfény, galvános áram, kémiai inger stb.) által bizonyos állatoknak olyan mozgását kiváltani, hogy az állatok törvényszerűen vagy közeledtek az ingerforráshoz, vagy távolodtak attól. Tehát sikerült jól ismert fizikai és kémiai tényezők által állatoknak egyenes vonalú irányított mozgásait előidézni.

Az ilyen reakciókat általában tropizmusoknak nevezik, a jelenség közelebbi megjelölésénél pedig a beható inger nevét eléje teszik. így ismerünk heliotropizmust, kemotropizmust, geotropizmust (napfény, kémiai inger, nehézségi erő által előidézett tropizmusok stb). Ha az állat közeledik az ingerforráshoz, akkor pozitív, ha távolodik attól, negatív tropizmusról beszélünk. Ezek a reakciók nemcsak az állat-, hanem a növényvilágban is igen elterjedtek. Közönségesen ismert tény, hogy számos fa van, melyeknek levelei a nap forgásával úgy változtatják állásukat, hogy lapjukkal a nap felé fordulnak. A növényeknek nem szoktak lelket, öntudatot tulajdonítani s így ebben az esetben nem gondolják, hogy a levelek arra „akarnak” fordulni, vagy a levelek azért fordulnak arra, mert az nekik jól esik. Ha este a lámpa üvegének repülnek a rovarok, lepkék s ott megperzselik a szárnyukat, összezúzzák magukat, akkor azt mondják, hogy a lepke „szereti” a fényt, annyira szereti, hogy még a pusztulásával sem törődik, csak

végigélvezhesse azt. (Az „elvakult”, „könnyelmű” lepkeről tanulságos példázatok is vannak.) A dolog érthető. Az eleven, mozgékony állatban az antropomorf gondolkodás hamar felvesz egy érző és akaró lelket. Loeb kimutatta, hogy a növényeknél már régebben leírt heliotropizmus minden részletében tökéletesen megegyezik az állatoknál tapasztalható azon jelenségekkel, melyek analógok az előbbi esettel.

Kimutatta továbbá számos kísérletben, hogy a meglévő tropizmusok fizikai és kémiai tényezőkkel befolyásolhatók, erejükben, irányukban megváltoztathatók, esetleg teljesen megszüntethetők, sőt hogy olyan állatokon, melyek rendes körülmények között tropizmussal nem bírnak, bizonyos tényezők behatása után, tehát mesterséges utón tropizmusok állhatnak elő. Mi mást jelentenek ezek, mint fizikai-kémiai tényezőknek egy pszichikus jelenségben való közvetlen szerepét.

Kérdés azonban már most, hogy hogyan kell elképzelnünk az összefüggést a fizikai-kémiai behatások és a pszichikus eredmény között. Mi a tropisztikus jelenségek mechanizmusa? Csak egy példát akarunk itt közelebről elemezni. Loebnek egy klasszikus heliotropizmus esetét. Egy üvegebe beteszünk sok, mondjuk 100 aphidát. Az üvegre egyik oldalról megfelelő erősségű fényt bocsátunk. Azt tapasztaljuk, hogy az állatok fejükkel a világító forrás felé fordulnak s egyenes irányban feléje tartanak, amíg az üveg fala engedi. Ha most az üveget 180°-kal megfordítjuk, akkor átvándorolnak a másik oldalra. Ezt tetszésszerűen sokszor meg lehet ismételni.

Hogy e folyamat mechanizmusát megérthessük, két körülményt kell figyelembe venni: 1. hogy a legtöbb állat teste szimmetrikus szerkezetű, 2. hogy a fény az állat testében kémiai változást hoz létre. A szimmetrikus testszerkezet nemcsak azt fejezi ki, hogy az állat egyes testrészei anatómiailag szimmetrikusan vannak elhelyezve, sőt ez csak egy másodlagos tulajdonság, ez csak megnyilvánulása annak, hogy az illető testrészek egyenlő kémiai összetételűek. Minden testnek az alakját kémiai összetétele szabja meg, az alak csak ennek a függvénye. Mikor az állat egyenes vonalban előre halad, a szimmetrikus végtagok egyenlő munkát végeznek, tehát a bennük végbemenő kémiai folyamatok is egyenlők. Ha az állat az egyenes vonalú mozgástól eltér, vagy álló helyzetben fordul, akkor az egyik végtagban nagyobb intenzitású kémiai átalakulás történik, mint a másikban, mert ilyenkor a szimmetrikus végtagok nem egyformán dolgoznak, nem egyforma nagyságú munkát végeznek. Ezzel a kétfajta mozgással találkozunk az említett kísérletben. Az állatok fejüket a világító forrás felé fordították s azután egyenes irányban feléje haladtak. A világító forrásnak a szerepe a következő. Ismeretes, hogy a fénysugarak kémiai hatást is fejtenek ki, például sok kémiai reakció fény behatására gyorsabban megy végbe (főleg oxidációk); látás csak akkor keletkezhetik, ha a szem fényérzékeny lemezén az ideghártyán, a fény hatására, bizonyos kémiai átalakulás végbemegy. A legtöbb állat testén van ilyen fényérzékeny hely. Ha a fény egyenlő intenzitással éri a két szimmetrikus fényérzékeny helyet, akkor ott egyenlő kémiai folyamat megy végbe s így az ideghártyától elvezető érző idegeken egyforma inger tevődik át a mozgató idegekre, melyek azt az izmokkal közlik. Egyforma inger hatására a két szimmetrikus végtag izmai egyformán húzódnak össze, egyenlő mozgást végeznek s így az állat *egyenes vonalban fog előre-haladni*. Ha a tény a szimmetrikus részeket nem egyformán éri, akkor az egyikben fokozottabb kémiai átalakulás folyik, mint a másikban s ennek megfelelően erősebb inger közlődik az azon oldali izmokkal

s így a féloldali nagyobb munkavégzés folytán *fordulásnak kell bekövetkezni*. Ez a fordulás mindaddig tart, amíg csak a szimmetrikus ideghártya-részeket egyenlő intenzitású fény nem éri. Ez akkor következik be, ha az állat hossz tengelyével a fénysugár irányában helyeződik el, attól fogva az inger mindét oldalon egyenlő s a mozgás egyenes vonalú lesz s a fényforrás felé irányul. Ez a magyarázat tehát az említett kísérlet minden mozzanatának mechanizmusát megérteti.

A tropizmusokkal nagyon gyakran találkozunk az állatvilágban s számtalan hasonló kényszermozgást észlelték s idéztek elő mesterségesen. A tropizmusoknak fiziológiai s általános biológiai jelentőségére itt nem akartunk kitérni, csupán abból a szempontból tárgyaltuk, hogy hogyan lehet értékesíteni egy pszichikus jelenség mechanisztikus magyarázására.

Emberi pszichológiában természetesen még nem alkalmazható, de Loeb kísérletei és magyarázatai mindenesetre megmutatták azt, hogy hogyan lehet pszichikus jelenségeket fizikai és kémiai vizsgáló módszerekkel elemezni. Loebnek a bátorsága és a zsenije kellett ahoz, hogy ilyen homályos, ennyire elrejtett problémához ilyen egyszerű eszközökkel hozzá merjen fogni s ily eredményeket tudjon elérni. *Pg.*

Cseppfolyós és folyadékkristályok. A kristályok és az élőlények közt fennálló néhány analógia alapján már *Haeckel* kimondotta, hogy a kristályok és az alacsonyabb rangú élőlények között szoros rokonság van. Már a növekedési képesség is az organizmusok világára emlékeztet; a megsérült kristály sebét hamar meggyógyítja: bármilyen apró kristály saját oldatába mártva növekedhetik, tehát úgy viselkedik, mint az organizmusok csirája. Újabb kristálytani megfigyelések gazdagították és kibővítették az analógiák e sorozatát. Legérdekesebbek azok a tünemények, amelyeket *Lehmann* ír le új kiadásban megjelent könyvében (*Die neue Welt der flüssigen Kristalle*), ahol egy önmagában is rendkívül érdekes, új jelenségcsoportot, a folyékony és folyadékkristályok viselkedését írja le. Régebben kétségbe vonták ezeknek létezését, de éppen *Lehmann* nagyszámú kísérleteinek sikerült e kétségeket eloszlatni. Ha az olajsav kálium sóját forró alkoholban oldjuk és a besűrített oldatból kristályokat választunk ki, úgy azt találjuk, hogy az előálló hegyes, tűalakú kristályok élénken mozognak és látszólag minden „ok” nélkül, a vízen úszó olajcseppekhez hasonlóan egy nagy kristálylá iparkodnak összefolyni. Ha két kristály tűalakú végével érintkezik, az érintkezési hely nyomban összeforrad, majd a két kristály egymáshoz hajolva, érintkezik és egy kristályt alkot. Hasonló, de intenzívebb a jelenség egy szerves vegyületnél (para-azoxybenzoosav äthyl-estere); ha ezt körülbelül 120°-ra felhevítjük, akkor szintelen egyszerű fénytörésű olvadék keletkezik, amelyből az előbbivel analóg viselkedésű, *folyékony kristályok* válnak ki, melyek gyorsan egyesülnek egy nagy egyénné. *Lehmann* ezt úgy magyarázza, hogy a kristályoknak az oldattal vagy olvadékkal szemben tanúsított felületi feszültsége igen nagy, mely a kristálykákat egyesíti, hasonlóan a vízen úszó olajcseppekhez. Hogy ezek még sem gömb, hanem soklapú (polyeder) alakot vesznek fel, ennek oka az, hogy a kristálynak úgynevezett *alakító ereje* is van. Érdekes látványt nyújthat a mikroszkop alatt ide-oda mozgó, felbukkanó, majd eltűnő, egymással egyesülő kristálycserep.

A folyékony kristályokat a fentebb említett alakító erejük miatt még szilárd testeknek kell tartanunk. De ezeken kívül olyan csoport is létezik, melynek tagjait *folyadékkristályoknak* kell neveznünk. Ha egy másik szerves vegyület (a para-azoxyphenetol) vékony rétegét üveglemezzel lefedjük és körülbelül 135°-ig hevítjük, akkor a test tűalakú kristályai eltűnnek, de határvonalai mikroszkop alatt *jól láthatók*. A jelenséget úgy magyarázhatjuk, hogy az eltűnt szilárd kristály molekulái az üveglemezre tapadva, irányító erejükkel a már folyékony kristály molekuláit megakadályozzák abban, hogy más alakot vegyenek fel.

Kél ilyen „folyadék-kristálycsepp” úgy egyesülhet egymással, akár csak vízcseppek volnának. Kis idő múlva ugyan még két mag vehető észre, majd fellép a harmadik is, végre a szerkezet teljesen egyneművé válik. E jelenség, több egyénnel egyesülése, hasonló ahoz, melyet az alacsonyrangú élő lények *kopulációjának* mondanak a biológusok. *Cz. K.*

SZEMLE.

A haladás dokumentumai.

Lépésről-lépésre szorulnak vissza az eddig uralkodó agrárius-klerikális pártok Németország politikájának vezetésétől. A birodalmi gyűlési választásokban szenvedett súlyos vereség után most a *bajor országgyűlési választásokon* érte hasonló, bár kisebb vereség a fekete-kék blokkot. S hogy uralmukat ideig-óráig még fentarthatják, azt csak a választókerületek — még a birodalmi választójogénál is igazságtalább — beosztásának köszönhetik. A centrumé az abszolút többség, holott a szavazatoknak még 40%-át sem kapta! A szocialista-liberális szövetség így is 23 mandátumot nyert a fekete-kék blokk rovására, ami az eddigi 117: 46 arányt 97:69-re változtatta a bajor parlamentben.

Nem forradalmi esemény, de mégis idők jele, hogy a román kormány törvényjavaslatot nyújtott be „*a holtkézen levő birtokok kötelező állami tulajdonba való átvételéről*”. Ha a volt tulajdonosok horribilis munkanélküli jövedelmeit egyelőre nem is csökkenti a reform, sőt talán kényelmesebbé teszi azok élvezését, a parcellázás által mégis óriási holt tőke kerül vissza a szabad forgalomba s megnyílik az eddig elhanyagolt föld intenzívebb megmunkálásának lehetősége. S ha ma talán még jó üzlet is az állami megváltás, a parcellákkal boldogított parasztnak holnap megunhatják a súlyos terheket, a véget nem érő részletek fizetését a már régóta sajátjuknak érzett földdarabért. Egyszer majd rájönnek ennek felesleges voltára s egy forradalmi nemet mondanak. Sakkor... A morbus latifundii gyógyítására irányuló bármily félénk kísérlet is a komoly szekularizációhoz visz közelebb.

A főváros legújabb szociálpolitikai alkotásának, az *első népszállónak* dicséretével voltak néhány napig hangosak az újságok. Bármily nagy-nak tudjuk is a bajt, amelyet orvosolni kivan s törpe méretűnek hozzá képest az új intézményt, távol áll tőlünk az elért tényleges eredmények lekicsinylése. Mi is örültünk, hogy 400 munkásembert megszabadít az ágyrajrás és az albérlői állapot testi és lelki nyomorúságaitól és lehetővé teszi elemi szükségleteik emberi módon való kielégítését. Örültünk, hogy szemléltető példa gondoltatta el sok emberrel, hogy íme, milyen szép és nagy dolgokat lehet csinálni egy nagy közösség céltudatosan felhasznált alkotó erejével. De azt gondoltuk hozzá, hogy végre is mindez — a népszálló is, meg a főváros egyéb eddigi szociálpolitikai tevékenysége is — tulajdonképp csak kicsinyes pepecselés

azokhoz a nagyszerű dolgokhoz képest, amelyek akkor teremthetnek és fognak is teremteni, amikor az egész ország demokratizálódásával új szellem fog beköltözni a budapesti városházára is, amikor nem néhány tisztviselő emelkedett gondolkozása, de sokszor csak okos és tiszteletreméltó magabiztosító törekvése lesz a hajtóereje az ilyen működésnek, hanem a nép választottai akadálytalanul és természetesen kihasználják minden, a közösség által nyújtott lehetőséget a közösség javára.

Hogy e törekvések képviselői már a mai választási rendszer mellett sem tarthatók mindenütt távol a községi kormányzattól, arra a múlt hónapban 4 szocialista győzelem szolgáltatott bizonyosságot, melyek a képviselőtestületeket kiegészítő választásoknál Kispesten 6, Pápán 7, Turkevén 20 és Zentán 16 szocialista megbízottat juttattak be a községi képviselőtestületekbe. Polgári párt nincsen még, amely magáévá tette volna a szocialista községi program követelményeit: a céltudatos és intenzív kommunizálásra és komoly szociálpolitikára való törekvést, de a kispolgárok mind nagyobb számban látják be, hogy e követelések az ő érdekeiket is szolgálják. A győzelmek másik tényezője a munkásoknak és a felvilágosodott polgárságnak az antiklerikalizmusban való találkozása volt, e választások ugyanis mindenütt a klerikalizmus elleni küzdelem jégében folytak le.

Az orvosi tudomány számára eddig úgyszólván megközelíthetetlen – s sokak által örökké megközelíthetetlennek hitt – betegségek gyógyítására nyújtanak biztató kilátást azok a hírek, melyek Carrel amerikai sebész *sikerés szervátültetést kísérleteiről* érkeznek. Carrelnek komplikált sebészi eljárással sikerült egy fajhoz tartozó állatoknál egyik egyénnek veséjét vagy lépét az élet teljes épségének megtartásával olyan másik egyénnek testébe átültetni, melynek megfelelő szervei előzőleg kiirtattak. Carrel eddig macskákkal, kutyaikkal s legújában majmokkal kísérletezett. A további feladat most már annak kikutatása volna, hogy hogyan volnának felhasználhatók ily célra egymással közeli rokonságban álló, de mégsem egy fajhoz tartozó állatok (pl. ló–szamar, ember–emberszabású majom) szervei. E feladat megoldása azt jelentené, hogy a tudománynak ismét sikerült az emberi életet megrontó és megrövidítő betegségek egy nagy csoportját – azokat, melyek fontos belső szervek részleges vagy teljes elpusztulására vezetnek – leküzdödni.

Tüntetés a választójogért.

A választójog diadalmas előnyomulásától való félelmükben a grófok békét kötöttek egymással a – nép ellen. De ez a béke természetesen a nép harcának erősödését jelenti. A harc most oda élesedett ki, hogy a magyar nép egy forradalmi megmozdulással akarja megmutatni a történelmi osztályoknak, hogy türelme fogytán van, hogy bennük látja határtalan anyagi és szellemi nyomorúságának okait s hogy nem hajlandó tovább tűrni, hogy a magyarság és az intelligencia veszélyének, vagy bármely más hazug jelszónak ürügye alatt elűssék annak az eszköznek megszerzésétől, melylyel bajain segíteni tud. A nagy emberi nyomorúságnak két orvossága lehet csak: a békés, törvényes fejlődés, vagy a forradalom. Aki nem akarja, visszaszorítja

az elsőt, az magára zúditja a másodikat. A forradalom kitörését mindig a tömegnyomor hihetetlen és elviselhetetlen mélysége, keserősége előzte meg. Taine említi, hogy a nagy francia forradalom kitörése előtt *Franciaország lakosságának egy harmadrésze valósággal koldus volt.* Parisban magában *százhuszezer koldus* nyomorgott. Csak természetes, hogy ezek a karok, melyek hasztalan nyúltak ki alamizsnáért, az első forradalmi kitörésre ökölbe szorulnak s a rombolás, pusztítás munkájában elől haladnak. Igaz, ezt a lumpenproletariátust előbb-utóbb leverni az osztályuralom szervezett hatalma; de ha a gróf urak most végig robognak a főváros utcáin, a hirdetőoszlopkról egy veszedelmesebb öklöt pillanthatnak meg. Egy ökölbe szorult tűzvörös munkáskart, amely füstölgő gyárak mélyéből, mint hatalmas felkiáltójel mered a parlament felé. Ez a kéz, amely gazdagságot, fényt, kultúrát teremtett munkájával, ökölbe szorítva jogát is ki tudja vívni azoktól, akik munkája gyümölcsét learatják. Ezt a hadüzenetet küldi a történelmi osztály felé március 4-én Budapest és az ország munkássága.

—s.

Szent Imre támad.

A Galilei Kör súlyos megpróbáltatásoknak tette ki az egyetemi hallgatók reakciós szervezeteit. Az volt a látszat, hogy a hecces és verekedések biztos talajáról elsalta őket a tanulás ingoványaira. A régi színvonalhoz ragaszkodó ősmagyarok egy darabig csak túrték a kísértést – sőt fokosuk nyelére támaszkodva már-már tilalmas dolgokra: ellenvitákra és ellenelőadásokra adták magukat, mikor végre a feltámadt ősi erény útját állta a további gyenge ingadozásoknak. Úgy történt, hogy „pozitív és dogmatikus” bizottsággá tömörülve, kiáltványban „eszmélésre” hívtak fel minden „kedves magyar egyetemi polgártársat” és „éljen a vallás, a haza és a tudomány szent szabadságharca” csatakiáltással gyűlést hoztak össze az „utcai demagógok ellen”, akik „alávaló nyelvezetten ... a tudomány boldogító fényét az aljas demagógia szenvedelmibe fojtották és az igazságot az észlő szofizmák rabláncba fűzték”.

A Galilei Kör rakoncátlanokadásairól lesz szó! – hirdették fennen.

A harcos egyházat ért támadásokra az alkalmazkodó egyház válaszolt. A szerzetesekről szóló előadások érzékeny pontot sértettek. Az egyház nem is késett a rendező kört olyan tanításai miatt támadni, melyek ellen általánosabb érdeklődést remélhetett, mint a szerzetesek népszerűtlen és elszigetelt védelme közben. A Galilei Kör vallástalan – így szóltak –, fogjunk tehát össze valláskülönbőség nélkül mindannyian, akik csak élünk. Ezzel azonban az egyház taktikát változtatott és az eredményt kétségessé tette. A bevált módszer az volt, hogy minden támadás a haza és a hazafiság jegyében álljon. A vallás a tudományegyetemen elvégre nem teljes erejű; a tudományos oktatás és a hitoktatás konkurrens tényezők és a szkepticizmus a hazafias ideológiákkal eltelt egyetemi hallgatóban is számon kéri a vallásitanítás hamisításait. Ezért kellett „a vallás szent szabadságharcát” a haza és a tudomány védelmével mélyíteni. A Rómában székelő nemzetközi egyház, mely a nép nagy tömegeit papjaival szerkesztett silány és tudatosan butító sajtótermékek százezreivel mérgezi, elég szemérmetlen, hogy a hazafiság és a kulturavédelem jelszavával merészkedjék kiállani. A támadás azonban így is erőtlén. A hazafiság az új idők politikai és társadalmi alakulásaiban nálunk is új értékelést nyert s kiderült, hogy a hazafiság szokványos frázisai csak az osztályuralom jelszavai. A vallás és a tudomány ellentéte még nyilvánvalóbb. Egyedül a vallás tehát a két tábor ütközéspontja, melyet felelősségre vonás veszélye nélkül nem lehet összekeverni sem a hazaszeretettel, sem a tudományszeretettel.

Ha pedig alig valamivel a „ne temere” után és a kongregációk dúló idejében a Bethlen Gábor Kör és a Makkabea a Szent Imre Körben testvérükre ismernek: csak siettetik az erők végleges elhelyezkedését és – a galileistáknak adnak okot arra, hogy elfojthatatlan mosolylyal az istenes koalíció gyakorlati programja iránt érdeklődjenek . . . A dogmatikus bizottságban régi hívünket, a Szent Imre Kört üdvözöljük!

Ha a rendezés stílusáról nem ismertünk volna rá, gyűlésük bizonyított. Három-négyszáz felnőtt fiú, érettségi bizonyítvánnyal a zsebében és sziklaszilárd meggyőződéssel a lelkében, rendőrökkel tartatja távol a vitakozni jötteket. Benn pedig, a tanácsban semmi mondanivalója, semmi javaslata arról, ahogyan a hűtleneket meggyőzni, a hithűeket megtartani kellene. Ellenben: vezérbizottságot választottak (valami hűsz vezérnek a neve volt benne az újságokban) és rábízta, hogy kutassa ki az ország azon törvényeit, amelyek alapján a Galilei Kör feloszlatását kérhetik és fürkéssze ki, hogy vannak-e a körnek alapszabályai? Azután énekeltek és hazamentek.

Három évvel ezelőtt a haza nevében nagyobb szabadságharc indult a Galilei Kör ellen. Akkor egyetemi professzorok is résztvettek benne s igyekeztek úgy tenni, mintha programot adnának, a galileisták pedig örültek, hogy kollegáik tanulni fognak, még ha reakciós támogatóikból nem is bugyog a tudomány. Három esztendő múltán teljesen visszacsúsztak és programjukból erőszakos tehetetlenség lett. A Galilei Körnek pedig szomorúan kell megállapítania, hogy három esztendő tanítómunkája semmit sem ért a másik oldalon, társaik színvonalának megjavítása reménytelen: konok tudomány-undorodásuk mint valami csúf csökevény ütközik ki rajtuk.

A Galilei Kört más szempontokból nem érdeklik a vezérbizottság alapszabálykutató és törvényböngésző végzeményei. A hazafiságról és a vallásosságról vallott nézeteit még ebben az évben két nagyobb ciklus keretében el fogja mondani. Alapszabályaira nézve pedig úgy határozott, hogy azokat titkári szobájában esténként 7-8 óráig közszemlére kiteszi és a vezérbizottság nagyjait fárasztó munkájukban felvilágosításokkal támogatja. Hajlandó arra is, hogy a szabadságjogokról előadást tartson a számukra.

(Ibó.)

Szekularizáció Romániában. Öt évvel ezelőtt Európa legkeletibb részén, a Balkán előcsarnokában felcsaptak az agrárforradalom lángjai. A forradalmat a parasztforradalmak kétségbeejtően azonos sorsa érte, a nagyobb darab kenyérért és emberibb megélhetésért küzdő földnépének vérébe fojtották. De a világtörténelem nem ismer olyan legyőzött forradalmat, amelynek eredménye nem lett volna és a romániai parasztlázadás is figyelmeztette a föld urait, hogy a korlátlan kizsákmányolás nemcsak méltatlan dolog, de veszélyes is. 1908-ban a földhitelügyet a parasztságra kedvezőbbé tették; mivel azonban a parasztság a megjavított hitelviszonyoknak a föld lekötöttsége miatt nem sok hasznát vette, a kormány a holtkézen levő birtokok felosztásával igyekszik a parasztságot földhöz juttatni.

„A holtkézen levő birtokoknak kötelező állami tulajdonba való átvételéről” szóló 31 §-ból álló törvényjavaslat minden hibája mellett egy nagy elvet keresztülvisz: a holtkézbirtokok szekularizációját és produktív munkászekekbe való juttatását. A törvény szerint: Az összes holtkézen lévő birtokok (községek birtoka, a polgári kórházak előljárási birtoka, Szent-Spiridon egyházi birtok, templomi birtokok) állami tulajdonba mennek át és pedig a következő feltételek mellett: a mostani tulajdonosok a birtokok megbecsült értéke fejében az állam által kibocsátott ugyanakkora névértékű 4%-os örökös, névre szóló járadékkötvényt kapnak, amelynek

jövedelme 10 évenként összesen négyszer emelkedni fog 10-10%-kal. Az érvényben levő haszonbérleti szerződéseket érintetlenül hagyják.

Az állam az ily módon megváltott birtokokat köteles parcellázni.

Ugyancsak köteles lesz az állam a már eddig tulajdonában levő birtokait is parcellázni. A parcellázás módja és feltételei ezek: az összes parcellázásra rendelkezésre álló terület háromnegyed részét csakis 5 hektáros részekre parcellázhatja az állam és pedig csak földnélküli vagy csak $2\frac{1}{2}$ hektárnál több birtokkal nem rendelkező parasztek között; a fennmaradó egynegyed részből pedig 10, 15, 20 és 25 hektáros parcellákat alkotnak ugyancsak parasztek számára. Senki sem vehet sem közvetve, sem közvetlenül többet 25 hektárnál. A vevők kötelesek azonnal a felsőbb mezőgazdasági tanács által megállapított vételár 15%-át az állampénztárba befizetni. A hátralékokat pedig kötelesek 40 év alatt félévi utólagos 4% annuitásokkal törleszteni.

Azok, akik vehetnek 10, 15, 20 és 25 hektáros parcellákat, kötelesek azonnal befizetni az állampénztárba a vételár 20%-át, a hátralékokat pedig 30 év alatt félévi utólagos 4% annuitásokkal törleszteni. Az összes új földbirtokosoknak jogukban áll azonban időközben bármikor a fennálló hátralékokat egy összegben kifizetni.

A birtokot annak tulajdonosa csakis 10 évi tényleges használat után adhatja el és pedig csakis oly egyénnek, aki földdel még nem rendelkezik, ellenkező esetben az állam maga váltja vissza.

Az állam az alakuló új községeknek nagy szubvenciókat biztosít, továbbá olcsó községi hitelt is fog nyújtani a közművek létesítésére. A parasztek gazdasági eszközöket is kaphatnak előnyös feltételek mellett az államtól. A törvényjavaslat utolsó szakasza az új birtokok örökösödési, átruházási és eladási jogát szabályozza.

A javaslat mindenesetre óriási haladást jelent, annak dacára is, hogy közpénzekben busásan kárpótolják a tulajdonosokat a legnagyobbbrészt nem verítéken szerzett birtokaikért. (I.)

A köztársasági államforma, melyet Nagy György pöre alkalmából avattak aktuális témává az újságok, kétségtelenül fejlettebb, tökéletesebb államforma a monarchiánál. A demokratikus köztársaság a mi ideáljaink közt is ott van. Mégis, mikor a pár száz magyar republikánus romantikus ízü, primitív agitációját látjuk, el kell mondanunk, hogy erőlködésüket nem tartjuk célszerűnek és időszerűnek. Magyarországnak sokkal égetőbb, nyomasztóbb, aktuálisabb bajai vannak, mint éppen az államforma. A nagybirtok és a szolgálatában álló egyház uralma, mely népnymornak, kivándorlásnak, gyermekhalandóságnak, tuberkulózisnak, leányexportnak és sok minden egyébnek okozója, a fő-főbaja ennek a szomorú országnak. Ennek az uralomnak a megszüntetéséért, az ország demokratizálásáért, progresszív földbirtok- és adópolitikáért, a szekularizációért és mindezek megvalósításának első eszközéért, az általános választójogért kell az ország és a haladás igaz és értelmes barátainak minden erővel küzdeniök. Nyilvánvaló, hogy egyedül ez a munka teremti meg a köztársaság előfeltételeit is. Aki e legközelebb álló és legfontosabb célokért való küzdelem helyett éppen az államformát kifogásolja és folytat ellene egyelőre kevés kilátású szélmalomharcot, a haladás útján járóktól von el hasznosan felhasználható energiákat. Nehéz elnyomunk azt az érzésünket, hogy a magyar republikánusok mozgalma nem sokban különbözik a régi, sőt talán nem is olyan nagyon régi „átkos Ausztria-Bécs”-jelszavú, gravámenes ellenzéki küzdelmektől, természetesen azok országrontó céljai nélkül. De, uraim, gondolják meg, mit kezdenének egy köztársasággal, melynek Apponyi Albert vagy Károlyi Mihály volna az elnöke és az államformán kívül minden más maradna a régiben? (sz-úr.)

MOZGALOM.

Szekularizációs mozgalom a parasztság körében.

A Szabadgondolközás Magyarországi Egyesületét a szabadgondolkodó-mozgalom sokfelé ágazó feladatai közül ma elsősorban az antiklerikális propaganda foglalkoztatja. Előadások, gyűlések, viták ott, ahol ezek szervezeti feltételei megvannak az egyház és a klerikalizmus mindig aktuális kérdéseiről: az adott viszonyok között önként adódó eszközei a klerikális terror félelmetes ereje ellen küzdő egyesületnek. Ha azonban meggondoljuk, hogy ily irányú működéssel csupán a városi polgárság hangulatára gyakorolhatunk befolyást, tehát az ország lakosságának egy számbelileg kicsiny s politikai öntudatlanságánál fogva súlyra sem nagyon jelentékeny rétegére, akkor nyilvánvaló lesz, hogy nagy eredményeket így nem igen érhetünk el, az ország társadalmi és kulturális helyzetének gyökeres javulását csak szélesebb körben megindítandó akciók hívhatják életre. Új fordulatot csak akkor várhatunk, ha az ország lakosságának (nemcsak számra, de öntudatra ébredve, súlyra nézve is) legnagyobb osztályát bírjuk megmozdításra. Csak a *parasztság szervezése* és törekvéseinek beállítása a fejlődés útvonalába nyújt elegendő erőforrást az antiklerikális küzdelem sikeres megvívására.

A múltak sikertelen kísérleteire hivatkozva sokan talán ma is elérhetetlennek tartják az antiklerikális tábornak a parasztsággal való megerősítését. Abban igazuk is van, hogy azok a célok és azok az eszközök, amelyek eddig szerepeltek, ma még tényleg nem képesek szervezkedésre bírni a mezőgazdasággal foglalkozó népességet. De van egy kérdés, amely legvitálisabb érdekeikkel forrott egybe, amelynek megértetése nálunk úgyszólván akadályra sem találhat s ez: a *szekularizáció*. Vájjon akad-e ennél kedvezőbb jelszó a főpapi latifundiumok körül nyomorgó paraszttömegek előtt, vájjon lehet-e alkalmasabb eszköz szervezkedésre bírni a földéhes embert, mint annak lehetősége, hogy étvágyát csillapíthatja? kell-e jobb agitációs fegyver a meztelen tényéknél, hogy még egyfelől közel két millió hold földet másfél mil-

maradottak nyomoráról a legfeketébb statisztika beszél!

Ma, amikor a szekularizáció gazdasági szüksége még a parcellázó főpapok koponyájában is a fenyegető kényszerűség gyanánt jelentkezik, lehetetlen el nem ismerni, hogy ha van egyáltalában valami, ami a parasztságot képes megindulásra bírni, az csak egy szekularizációs propaganda lehet.

Am mindezek megfontolásával nem az egyesek és egyesületek által ötletszerűen kezdett, balsikerű kísérletek megismétlésére gondolok,

hanem egy tervszerűen, részleteiben is kidolgozott hatalmas akcióra, amely minden erőforrás, az összes társadalmi és kulturális érdekek felhasználásán épül. Ilyen mozgalom teremtésére irányulna az alábbi konkrét javaslat is, amely pillanatnyilag sem akar egyetlen lehetőség gyanánt szerepelni s elég elasztikus ahhoz, hogy a célnak megfelelő változtatások érvéjék.

Hirdessen a „Szabadgondolat” pályázatot egy népszerűen, a parasztság nyelvén írott röpiratra, amely a szekularizáció szükségességét: magyarázná főleg a földéhes paraszt szempontjából. Ez a szempont oly világos, hogy egy kis félfives füzetben teljesen kimeríthető. A legjobban írott röpiratot azután több milliónyi példányszámban kell a nép körében terjeszteni. Minden eddigi akció ezen a ponton akadt meg: megindító, a polgári szabadgondolkodók ilyen irányú agitációra alkalmatlanoknak bizonyultak, beigazolódott általuk, hogy parasztközött csak parasztköz agitálhatnak sikerrel. Ez a körülmény azonban ma már nem akadály: vannak a mozgalomnak régi, intelligens földmíves hívei, akik nemcsak alkalmasak ilyen szerepre, hanem örömet vállalják is, főleg ha anyagi támogatásban is részesülnek. Meg vagyok győződve róla, hogy e sorok nyomán szerevezve értesülést lapunk nem egy földmíves olvasója fog jelentkezni agitációs munkára. Be kell járni az ország valamennyi helységét télfelé, mikor a munka szünetel, kereset nincsen és a szükség félelme teszi fogékonnyá a nép hangulatát. Nem kell az ilyen agitációhoz ékesszólás, a kis füzetben felsorolt tények minden szónoklatnál hatásosabbak. Sok okunk van azt hinni, hogy ha egy-egy falu parasztjai között megjelenik egy közülük való ember, aki iránt nincs okuk bizalmatlanoknak lenni, az ő kezéből kapott olvasmányok s az ő szájából hallott magyarázatok komoly fogadtatásra fognak találni s nem könnyen múló nyomot fognak hagyni a falu életében.

Ez azonban csak egyik módja a propagandának. Fel kell használni egyidejűleg a rendelkezésre álló többi eszközöket is. A meglévő szervezetek, a parasztság körében működő politikai és gazdasági egyesületek örömmel vesznek részt a munkában. Az ország éhbéren tengődő tanítósága ma már látja, hogy mit várhat az egyháztól, amely a plébános szolgájaként alacsonyítja őt s tisztába kezd jönni azzal, hogy az antiklerikális küzdelemben melyik táborban van a helye. Az öntudatra ébredő tanító, a sokat emlegetett „perifériák” szomorú intelligenciája főerőssége lesz a szekularizációs mozgalomnak. Van még egy csoport, amelynek munkájára feltétlenül számítani lehet s ez a szabadgondolkodó diákság immár számra is tekintélyes tábora. A Galilei-kör már évek előtt kiadta a jelszót, hogy „ki a faluba!” Egyelőre nem a parasztság szervezése, hanem csak megismerése volt a cél: de ma már elérkezett az agitáció ideje is. A diákságnak az a része, amelynek vidéken: falun van otthona, kitűnő hordozója lehet a propagandának. Meg kell ragadni szóval minden eszközt, minden módot, hogy az ország legelhagyottabb faluja se maradjon érintetlenül. Meggyőződésem, hogy ha a mozgalom megindul, az említett tényezőkön kívül tömegesen fognak részt kérni az egyesek is belőle. Csak meg kell indítani egyszer, azután lavinamódról magától nő nagyra a mozgalom. A megvalósítás pedig nem múlhatik anyagi lehetőségeken: ha gyűjtést indítunk egy agitációs alapra az antiklerikális sajtóorgánumok útján, a haladásnak elég nagy számú híve fog tanúságot tenni áldozatkészségéről.

Íme csak vázlatos ismertetésben a legfelölőbb tényezők, amelyekre a szekularizációs propaganda felépíthető; de már e hézagos felsorolás

is tisztán mutatja, hogy nem túltengő optimizmussal megrajzolt, naiv tervről van szó, hanem a kedvező körülmények immár kényszerítő erejére támaszkodó akcióról. Kétségtelen, hogy az ilyen irányú akció *legalább is akkora* eredménnyel kecsegtet, mint *bármely* más, az ország demokratizálására irányuló erőfeszítés. Az akció mikéntjére, a megindítás és a propaganda módjaira, a részletekre nézve lehetnek eltérő vélemények, de egyben lehetetlen egyet nem értenünk, abban, hogy a mozgalom megindítása elkerülhetetlen. A végső konklúzióm tehát az, hogy így vagy másképp, de azonnal meg kell kezdenünk a parasztság körében a szekularizációs propagandát.¹

Loránd Jenő.

Nemzetközi szabadgondolkodó-kongresszue

lesz ez év szeptember 1., 2, és 3. napján Münchenben. A Szabadgondolat Nemzetközi Szövetségének ez lesz a XVI. kongresszusa. A Szövetség 1880-ban Brüsszelben alakult meg Wilhelm Liebknecht és Herbert Spencer közreműködésével és azóta Londonban (1882), Amszterdamban (1883), Antwerpenben (1885), Londonban (1887), Parisban (1889), Madridban (1892), Brüsszelben (1895), Parisban (1900), Genfben (1902), Rómában (1904), Parisban (1905), Buenos-Airesben (1906), Prágában (1907) és Brüsszelben (1910) tartott kongresszusokat. Az idén lesz az első kongresszus Németország területén. A kongresszus imponáns nemzetközi antiklerikális tüntetésnek készül. Napirendjére a Szövetség céljainak megállapítása, az egyház és az állam elválasztásának és a nevelés és a szabadgondolat viszonyának kérdése van kitűzve. Kívánatos, hogy a kongresszuson, mely ezúttal hozzánk aránylag közel és kevés költséggel elérhető városban ülésezik, a magyar szabadgondolkodó mozgalom képviselői minél nagyobb számban vegyenek részt. Jelentkezéseket már most elfogad a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete titkári hivatala, mely annak idején részletes programmal is fog szolgálni.

A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete

január hóban tartott végrehajtóbizottsági ülésén az ez évi költségvetést állapította meg, nagyarányú előfizető- és taggyűjtő akció indítását határozta el (melynek eredményei már is mutatkoznak), s a vidéki fiókok előadásszükségletének minél jobb kielégítésére előadóképző-szeminárium szervezését. A szeminárium tizenkét kiszemelt résztvevővel már meg is kezdte működését, melynek eredményeként mozgalmunknak néhány hónap múlva nyolc-tíz új előadóval való erősödését remélhetjük.

A február havában tartott végrehajtó bizottsági üléseket a lapunk mozgalom rovatában legutóbb megjelent cikkek és indítványok foglalkoztatták. A végrehajtó bizottság magáévá tette az *országos értekezlet* tervét s a titkárság ez ügyben már érintkezésbe is lépett a vidéki fiókok vezetőseivel s részben az önálló szervezetekkel is. Az egyesület helyi (budapesti) működésének újból való megkezdését illetően is elfogadta a végrehajtó bizottság a lapunkban közzétett terveket. Ennek megfelelően az egyesület még márciusban megkezdí a *vitaesték* rendezését a szabadgondolkodás elméleti és gyakorlati programjának megbeszélésére. Még tavasszal több *antiklerikális előadást s egy népgyűlést*

¹ A szerkesztőség e cikk mindkét indítványát – a pályázat kiírására és a gyűjtésre vonatkozót – magáévá tette s már legközelebbi számunkban kiírjuk a pályázat részletes feltételeit s megkezdjük a beérkezeti összegek kimutatását. *A szerkesztőség.*

rendez, mely a főváros, a hivatalok és az iskolák klerikalizmusával fog foglalkozni. Májusban megismétli a tavaly oly szépen sikerült *Martinovics-ünnepélyt*. Hozzáfog a fővárosi *szekularizációs propaganda* szervezéséhez s csak az időbeosztástól függ, hogy a tervbe vett két ismertető előadásra (a papi birtokok történetéről s a katolikus autonómia és a szekularizáció összefüggéséről) s az ezeket követő *népgyűlésre*, mely a szekularizáció hasznosságát fogja megvitatni, még tavasszal vagy pedig csak kora őszszel kerül-e a sor. Az sem dőlt még el, hogy lehetséges lesz-e – mint tervbe volt véve – az egész akció-megújítást Ostwald előadásával bevezetni. Eljövetelére számíthatunk ugyan, de valószínűbb, hogy csak egy-két hónap múlva fog jönni.

Galilei Kör.

A Galilei Kör Faber Oszkárnak a szerzetesrendekről tartott előadása után megindult vitát február 3-án folytatta a körülbelül 2000 főnyi hallgatóság óriási érdeklődése mellett. Február 11-én a Galilei Kör meghívására *Robert Michels*, turini egyetemi tanár, tartott előadást *Die Soziologie der Studentenschaft* címen. Február 14-én Bosnyák Béla dr. *Diáknyomor* című előadásában számolt be az 1908-ban rendezett diákstatisztikai felvétel eredményeiről. Február 18-án Bettelheim Ernő dr. tartott előadást a katolikus autonómiáról.

A Galilei Kör a múlt hónapban eredményes szemináriumi működést fejtett ki. *A természettudományi szemináriumban* négy összejevetel volt, melyeken a föld története, a biológiai főbb problémái, a leszármazás ténye és bizonyítékai és a leszármazást magyarázó elméletek kerültek megbeszélésre. A Lóránd Jenő vezetése alatt álló *Mach-szeminárium* négy órát tartott. A múlt héten kezdődött a *thermodynamikai szeminárium*, mely a thermodynamikai tételeknek főleg orvostudományi, biológiai vonatkozásaival foglalkozik.

A jogi szakosztály által rendezett *jogtudomány és szociológia* című előadásorozat keretében Szende Pál dr. „közjog és szociológia”, Rónai Zoltán dr. „büntetőjog és szociológia”, Ágoston Péter dr. „tulajdonjog és szociológia”, Szirtes Artúr dr. „szerződési jog és szociológia”, Rédei József dr. „szociálpolitika és örökjogi reform” címen tartottak előadást.

Az orvostanhallgató szakosztálynak *az orvostudomány szociális vonatkozásai*-ról szóló előadásorozatát Dirner Gusztáv dr. egyetemi tanár kezdte meg „A sterilizáció és annak szociális vonatkozásai” című előadásával. A továbbiakban a tuberkulózis, a nemi betegségek, a gyermekhalandóság, a megbetegedési és halálozási statisztika szociális vonatkozásairól egy-egy előadás keretében lesz szó.

A múlt hó folyamán több *tagértekezlet* volt, melyek közül kettőnek a Galilei Kör jövőjéről szóló vita volt a tárgya.

Február 25-én rendkívüli közgyűlést tartott a Galilei Kör, melyen belső ügyeket intézett el.

A fiumei szabadgondolkodók.

A napilapok rövid tudósítást hoztak a fiumei szabadgondolkodók egyesületének feloszlásáról. A hír ebben a formában, mint fiumei elvbarátaink értesítenek, téves; a kormány nem a szabadgondolkodók egyesületét oszlatta fel, hanem egy irodalmi és művészeti kérdésekkel foglalkozó társadalmi kört, a „Giovani Fiume”-t (Ifjú Fiume). Mindenkori kormányaink erőszakos és értelmetlen nemzetiségi politikájához híven járt el a belügyminiszter, midőn irredentista üzemek címen feloszlatta a politikai demonstrációktól tartózkodó, felvilágosodott szellemű egyesületet, alkalmi okul egy egészen ártatlan kirándulást használva fel, amelynek résztvevői megkoszorúzták Dante sírját.

Felhasználjuk az alkalmat, midőn a lapok téves híre a fiumei szabadgondolkodókra irányította a figyelmet, hogy testvéregyesületünk derék működését megismertessük olvasóinkkal.

A kikötőváros sajtósága nemzeti viszonyai a kultúrmozgalomra is rányomták bélyegüket. A lakosság horvát része igen műveletlen s majdnem kizárólag klerikális érzelmű, a magyarok (jórészt az állami és az államtól függő vállalatok hivatalnokai) nem mernek a reakciós kormányzattal szemben szabadabb véleményt hangoztatni, úgy, hogy a szabadgondolkodó-propaganda túlnyomóan az olasz intelligenciára szorítkozik. De itt aztán annál jobb talaja van, mert régi szabadgondolkodó és antiklerikális tradíciókon épült s a kiterjedt és nagy múltra tekintő olaszországi mozgalom erkölcsi támogatásában részesül. Már évek óta működik az „Associazione Fiumana del liberò pensiero” (a Szabadgondolkodás fiumei egyesülete), mely az országos magyar egyesület mintájára alakult s igen tiszteletreméltó tevékenységet fejt ki. Tudományos előadásokat és antiklerikális gyűléseket tart, röpiratokat ad ki, újabban havonként megjelenő folyóiratot is. Az utolsó év kiemelkedő eseménye volt az a nagyszabású kirándulás, amelyet a római szabadgondolkodókongresszus alkalmával rendezett Giordano Bruno sírjához. Ez alkalommal – a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületét is képviselve – szorosabb érintkezésje lépett a hatalmas olasz szabadgondolkodó-szervezetekkel. December havában a következő szépen sikerült előadásokat tartotta az egyesület: Enrico Duimich: Asztrológiától az asztronómiáig, Lino Forei: A föld, A. Philippovich: Az ember teste. Február havában Giordano Bruno halálának 312. évfordulóját impozáns emlékünneppel ülte meg. A helybeli papok, különösen a kapucinus barátok által indított széleskörű klerikális agitáció ellensúlyozására propaganda-bizottságot küldött ki, amely minden rendelkezésére álló eszközt felhasznál a különösen a horvát lakosság körében sikeres klerikális propaganda visszaszorítására. Az egyesület egy csoportja *La Fiaccola* című havi folyóiratot ad ki az egyesület törekvéseinek írásban való terjesztése céljából. A gondosan szerkesztett, csinos kiállítású lap természettudományi és társadalmi ismereteket terjeszt s az antiklerikális propaganda hasznos eszköze. Utolsó száma a következő tartalommal jelent meg: „Giordano Bruno emlékére”, „Az egyház vagyona Magyarországon és a szekularizáció”, „A vallás nevében elkövetett csalások”, „A tanítás a középiskolában”, Mozgalom, Szemle stb. Az egyesület április havában tartja V. rendes közgyűlését; a lelépő tisztikar a következőkből alakult: Dr. Mario Blasich elnök, Dr. Antonio Posder alelnök, ing. Giulio Duimich titkár, Paolo Aldrighetti pénztáros.

Az eperjesi Martinovics Kör

felolvasó-ülésén a múlt hónapban Madzsar József, a Sz. M. E. alelnöke, „Tudomány és vallás” címen nagy közönség előtt tartott előadást. A Kör e hónapban a belső megerősödés érdekében folytatott intenzív munkát, melynek eredményét a közeli jövő fogja megmutatni.

A szegedi Ferrer Körben

Rubin László, a Galilei Kör elnöke, tartott előadást a „Vallás fejlődéséről”. A lap-agitáció máris eredménynyel járt és alapos a remény, hogy a Kör minden tagja előfizetője lesz lapunknak.